

Kapitel 5 – Äldres inkomster

av Joachim Vogel

- Arbetsinkomster
- Disponibel hushållsinkomst
- Fattiga
- Välbärgade
- Akuta betalningsproblem

5.1 Inledning

Våra disponibla inkomster följer en livscykelkurva, som ansluter till arbetsmarknadsdeltagandet. I unga år är inkomsterna obefintliga eller låga under utbildningstiden. Sedan ökar inkomsterna med ökat arbetsmarknadsdeltagande och ökade meriter (utbildning, erfarenhet). I övre medelåldern når man i många yrken en topp i karriär och arbetsinkomst, innan sjuklighet och successiv övergång till pension tar vid. Nedgången varierar mellan olika yrkesgrupper. Den kommer tidigare hos arbetare och leder till en större inkomstdifferentiering efter ungefär 55 årsåldern.

Inkomstsituationen hänger också samman med familjesituationen. De äldre (55+) upplever i regel två markanta trappsteg nedåt i inkomstnivå och levnadsstandard. Det sker först vid pensionstillfället, och i regel några år senare när partnern avlider.

I detta kapitel ska vi belysa de äldres inkomstutveckling ur flera perspektiv. Vi redovisar äldres inkomster såväl ur *tvärsnittsperspektiv* (vi beräknar inkomsten vid samma levnadsålder vid olika tidpunkter), som ur ett *longitudinellt per-*

spektiv (vi följer äldres inkomstutveckling medan de åldras under de senaste 20 åren).

Alla beräkningar sker parallellt med inkomstsituation och utveckling för den yngre befolkningen, som alltså bildar vår referenspunkt. Huvudfrågeställningen gäller de äldres *relativa* inkomstutveckling: Har olika äldregrupper hållit jämna steg med de yngres inkomststandard? Och hur kan generationsskillnader i inkomstutvecklingen förklaras?

I kapitel 6-7 behandlar vi samma frågeställningar med annan metodik. I kapitel 6 finns en registerstudie, baserad på totalräknad statistik (LOUISE), där vi följer olika årskullar genom 1990-talet. I kapitel 6 kan vi också se hur pensionsnivåerna förändrades under 1990-talets sparpolitik. I kapitel 7 följer sedan en jämförelse av pensionsnivåerna enligt det gamla och i det nya pensionssystemet. Här simulerar vi utfallet vid olika utveckling av samhällsekonomin.

Sociala indikatorer på ekonomiska resurser omfattar fyra typer av mått. Årliga *arbetsinkomster* (netto) ger en bild av de nya resurser som tillförs enskilda personer genom förvärvsarbete, dvs. arbets-

marknadens bidrag till välfärdsförsörjningen. Välfärdsstaten lägger till sociala transfereringar, och drar av direkta inkomstskatter. *Hushållens disponibla inkomster* beräknas på hushållsnivå. De bildas av summan av hushållsmedlemmarnas arbetsinkomster, kapitalinkomster och sociala transfereringar, minus direkta inkomstskatter, som kan användas för löpande konsumtion och mera långsiktiga investeringar. De disponibla inkomsterna beskriver således det samlade bidraget av arbetsmarknad, välfärdsstat och familj till välfärdsförsörjningen (se även diskussionen i kapitel 1).

De årliga disponibla inkomsterna kan vidare användas till att avgränsa hushåll som lever under små omständigheter, eller *monetär fattigdom*, resp. lever i *välstånd*, dvs. inkomstfördelningens marginaler.

Låga inkomster behöver inte i sig innebära fattigdom, om även levnadskostnaderna är låga, t.ex. p.g.a. låga bostadskostnader. I detta kapitel redovisar vi därför också *upplevda ekonomiska problem*, som vi mäter genom ett frågebatteri, som ger en direkt bild av inkomstbrist mot bakgrund av individuella förutsättningar och upplevda behov.

Sammantaget ger dessa indikatorer en relativt enhetlig bild av inkomstskillnader mellan generationerna, och av inkomstutvecklingen för olika åldersgrupper under de senaste 20 åren. Att olika typer av indikatorer ger samma allmänna tendens styrker slutsatserna om äldres inkomstförhållanden.

Ett gott liv omfattar enligt de flesta bedömare hög materiell standard såväl i fråga om inkomster, och därmed ekonomisk handlingsfrihet, som i fråga om materiell konsumtionsnivå och fasta tillgångar såsom bostäder, bilar och andra kapitalvaror. Inkomstmåten är tekniskt komplexa och inte alltid rättvisande p.g.a. underrapportering, skattetekniska dispositioner och för att de faktiska levnadskostnaderna (dvs. inkomstbehoven) kan variera avsevärt vid given inkomst. Indi-

katorerna på ekonomiska problem har större tyngd, eftersom de ligger närmare de grundläggande behoven av frånvaro av fattigdom och existentiell ekonomisk otrygghet. Å andra sidan ingår där ett subjektivt bedömningsmoment. Enskilda personers anspråksnivå kan påverka svaren, så att personer som har vant sig att leva i små omständigheter *underrapporterar*, och att personer med höga anspråk *överrapporterar*. Vid trendanalyser, där huvudsyftet är att följa utvecklingen av grupper situation kan vi anta att dessa felkällor är någorlunda konstanta. Eftersom intervjutekniken varit oförändrad sedan 70-talet står trendanalyserna på relativt säker grund.

Följande indikatorer redovisas:

- **Arbetsinkomst.** Här omfattar redovisningen enbart löntagare, exkl. studenter, företagare och jordbrukare.
- **Disponibel hushållsinkomst per konsumtionsenhet**, som gäller hela befolkningen 20-84 år.
- **Monetär fattigdom**, dvs. hushållets inkomst faller under socialbidragsnormen för 1996 (uppräknat till 2003 års penningvärde).
- **"Välbeställda"**, dvs. personer som lever i hushåll med en disponibel inkomst som motsvarar minst 150 resp. minst 200 procent av socialbidragsnormen ("*välbeställda I*" och "*välbeställda II*")
- Personer som under de senaste 12 månaderna har upplevt **kris i hushålls-ekonomi**: intervjupersonen rapporterar att pengarna under det senaste året inte har räckt till antingen mat, hyra eller räkningar, och att man därför tvingats att låna, begära socialbidrag eller låta bli att betala.

Ekonomiska problem är i första hand en konsekvens av tre grupper av faktorer relaterade till de tre välfärdsförsörjningssystemen *arbetsmarknaden*, *välfärdsstaten* och *familjen* (se vidare kapitel 1). Låga löner och undersysselsättning innebär att grupper med svag ställning på arbetsmarknaden kan hamna i ekonomiska

problem. Bland äldre kan det vara frågan om låga pensionsrättigheter, som kan innebära en kraftig inkomstminskning vid pensionering. Ekonomiska problem kan också vara en effekt av familjesituationen, där äldre ensamstående som berörs av både en inkomstminskning vid pensionering och dessutom av partnerförlusten, som eliminerar stordriftsfördelen av parrelationen. Yngre hushåll kan ha stor försörjningsbörda (för barn, för arbetslösa anhöriga) och samtidigt omfattande investeringsbehov i samband med bosättning och familjebildning.

Konsekvenserna av förändringarna på arbetsmarknaden, i socialförsäkringssystemen och i pensionssystemen kan avläsas i den årliga inkomststatistiken och i andelen som rapporterar olika typer av inkomstproblem.

Översiktstabellen i slutet av kapitlet redovisar de ekonomiska förhållandena enligt en finfördelad särredovisning av olika äldregrupper samt jämförelse med yngre åldersgrupper. Tabellredovisningen följer vi sedan upp med multivariata tvärsnittsanalyser resp. longitudinella analyser av utvecklingen i olika åldrar. Eftersom vi här primärt intresserar oss för generationsskillnader, kommer vi att kontrollera eventuella strukturskillnader i andra faktorer, såsom socioekonomiska grupper (arbetare/tjänstemän), kön (kvinnor/män), familjesituation (ensamstående/samboende) och region (stortad/landsort). Det sker genom regressionsanalys (se vidare kapitel 1 för en teknisk beskrivning).

5.2 Arbetsinkomster

Sysselsättningen bland äldre har länge varit bland den högsta i Västeuropa. Den har minskat något bland män sedan 1970-talet, men ökat bland kvinnor. Under 90-talet blev könsskillnaderna obetydliga, vilket innebar att ökade pensionsrättigheter byggdes upp bland kvinnor, och att skillnaderna i pensionsnivåer kommer att minska på lång sikt. Under början av 1990-talet minskade förvärvsarbetet bland

äldre, men mot slutet ökade sysselsättningen igen, både för kvinnor och för män. Men på 2000-talet ligger sysselsättningen bland äldre fortfarande under 80-talsnivån.

Multivariat tvärsnittsanalys

Vi fortsätter nu med multivariata analyser av utvecklingen av *löntagarnas* arbetsinkomster efter ålder (i femårsklasser), där vi kontrollerar för strukturskillnader i kön, klass, familj och region via regressionsanalys (se metoddiskussionen i kapitel 1). Redovisningen sker helt i diagramform. Vi jämför *tvärsnittsdata* över en period av 23 år. Samtliga beräkningar genomförs i 2003 års penningvärde.

I diagram 5.1.a visas att de äldres (55+) reala arbetsinkomster har vuxit sedan början av 80-talet, trots tidvis minskande sysselsättning och ökad arbetslöshet. I början av 90-talet finns en viss stagnation i de äldres reala arbetsinkomster, men därefter kom en kraftig ökning. Den byggs upp av flera faktorer, nämligen ökad sysselsättningsgrad, högre arbetstidsuttag och starka reallöneökningar.

Diagram 5.1.a visar vidare att utvecklingen av arbetsinkomster var svagast i ungdomsgenerationen, och betydligt kraftigare i åldrarna över 35 år. Generationskillnaderna ökade således under 90-talet. I början av 80-talet var 55-59-åringarnas arbetsinkomster 11 procent högre än 20-24 åringarnas. 20 år senare, i början av 2000-talet hade denna skillnad vuxit till 39 procent. En viktig förklaring är den höga ungdomsarbetslösheten under de senaste 15 åren.

Här gäller det emellertid att ta hänsyn till att vi enbart tittar på *löntagare*, som vid intervjutillfället var sysselsatta minst 16 timmar/vecka. Vi redovisar alltså *en selekterad grupp*, som har klarat sig bäst i konkurrensen på arbetsmarknaden, och som nu har fått ökade realinkomster, jämfört med början av 90-talet.

Diagram 5.1.a
Löntagarnas **reala årsarbetsinkomster** efter ålder och period. Kontroll för kön, klass, familj och region. 2003 års penningvärde. Källa: ULF 1980-2003

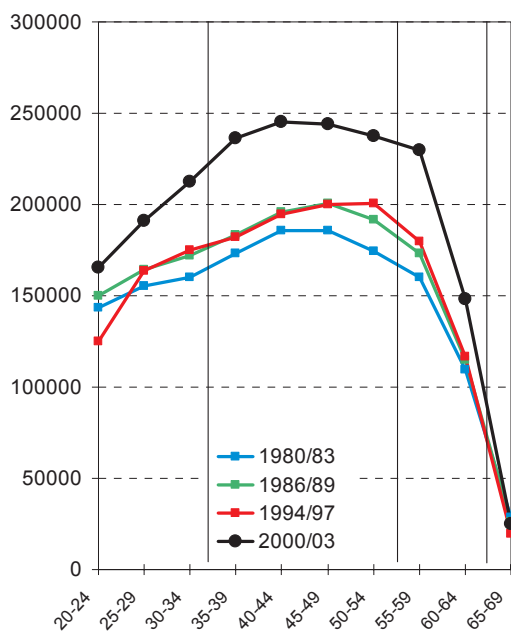

Diagram 5.1.c
Löntagarnas **reala årsarbetsinkomster** efter ålder och period. Kontroll för kön, klass, familj och region. 2003 års penningvärde. Källa: ULF 1980-2003

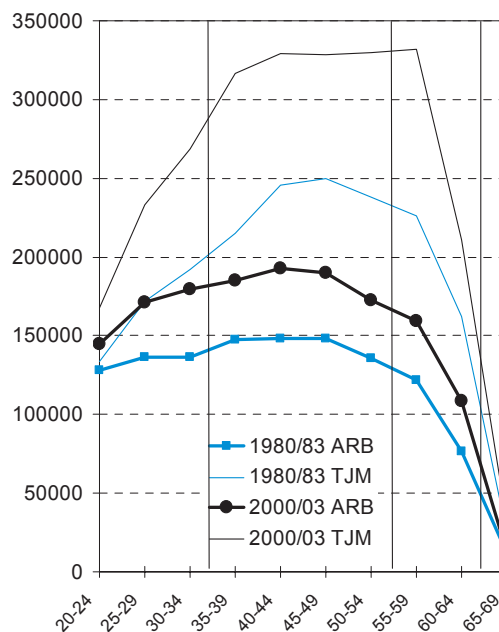

Diagram 5.1.b
Löntagarnas **reala årsarbetsinkomster** efter kön, ålder och period. Kontroll för klass, familj och region. 2003 års penningvärde. Källa: ULF 1980-2003

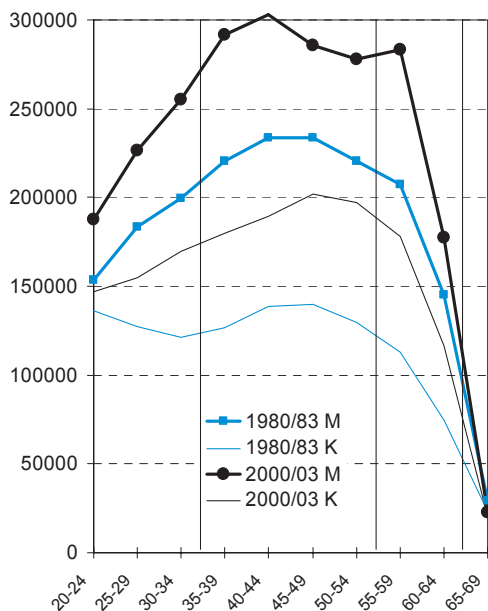
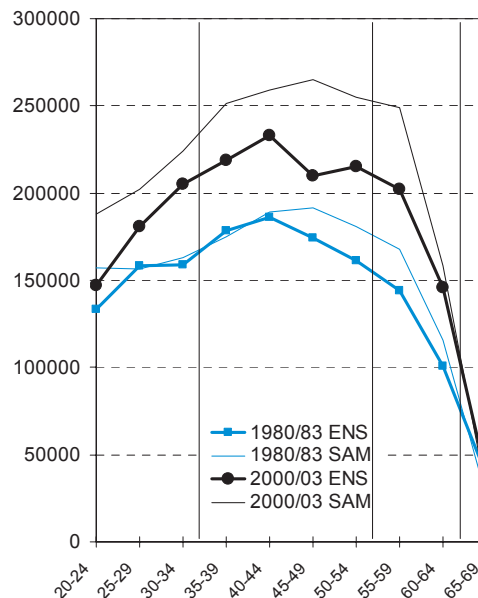

Diagram 5.1.d
Löntagarnas **reala årsarbetsinkomster** efter familj, ålder och period. Kontroll för kön, klass och region. 2003 års penningvärde. Källa: ULF 1980-2003

I diagram 5.1.b särredovisar vi arbetsinkomsterna för kvinnor och män¹. Det finns betydande löneskillnader i alla generationer, som beror på dels förvärvsgraden, dels skillnader i lönenivå mellan kvinno- och mansdominerade yrken, dels på könsskillnader i individuell lönesättning (lönediskriminering). Könsskillnaderna är minst i 20-årsåldern och i 60-årsåldern strax för pensionering.

I diagram 5.1.c visas nu inkomstutvecklingen för olika socioekonomiska grupper, nämligen arbetare resp. tjänstemän (på mellan eller hög nivå). Där ser vi att inkomstutvecklingen i alla åldrar har varit betydligt bättre för tjänstemän än för arbetare. Skillnaderna är särskilt stora i medelåldern. För tjänstemän ser vi allt mera markanta karriärlöner, ända fram till 60-årsåldern. För arbetare påbörjas nedgången i arbetsinkomster tidigare, redan i 40-årsåldern. Tjänstemän arbetar också längre och går i pension senare.

Samboende löntagare har högre arbetsinkomster än ensamstående, och avståndet mellan samboende och ensamstående har dessutom ökat något (diagram 5.1.d). Nivåskillnaden speglar bl.a. partnerval (höginkomsttagare har större sannolikhet att finna/behålla en partner). Hög arbetsinkomst samvarierar vidare med andra relevanta faktorer som hög utbildning, statusyrke, god hälsa och rika sociala nätverk. Bland de äldre över 60 avklingar dessa skillnader, i takt med att sysselsättningsgraden minskar, och dödligheten ökar andelen ensamstående utan partner.

5.3 Disponibel inkomst

Arbetsinkomsterna är individuella och beskriver arbetsmarknadens bidrag till inkomstförsörjningen. Om vi däremot vill jämföra *ekonomisk levnadsstandard* mellan generationerna måste vi även ta hänsyn till välfärdsstatens inverkan (bidrag, skatter), och till familjens inverkan (försörjningsbörda, stordriftsfördelar). Inkomst-

terna bör då ses i relation till utgiftsbehoven, där vi tar hänsyn till ett antal faktorer för att kunna bedöma hela hushållets köpkraft i relation till utgiftsbehoven i hushållet.

Därför går vi nu över till *disponibel inkomst per konsumtionsenhet*, som omfattar hela hushållets arbetsinkomster, kapitalinkomster och transfereringar minus direkta inkomstskatter. För de äldre ingår även pensioner. Vi korregerar för stordriftsfördelar genom samboende (flera delar på utgifter; samutnyttjande av bostad, kapitalvaror osv.) och försörjningsbörda (eventuella hemmavarande barn) genom att dividera med ett *konsumtionsenhetstal (ke)*: Vuxna räknas här som 1,16 ke, make/maka/sambo räknas som 0,76 ke, barn 0-3 år som 0,56 ke, 4-10 år som 0,66 ke, och 11-17 år som 0,76 ke. Här tar vi alltså hänsyn till att två samboende vuxna kan leva billigare än två ensamstående, och att små barn är billigare i drift än större barn och vuxna. Konsumtionsenhetstalen bygger på budgetstudier. Redovisningen av disponibel inkomst omfattar hela befolkningen.

Behandlingen av boendekostnaderna är ett tekniskt problem. Vid beräkningen av disponibel inkomst per konsumtionsenhet räknar vi om bostadsutgifterna (fastighetsskatt, bostadsräntor, hyror), så att en "skälig" boendekostnad för orten påförs hushållet (normhyra för hushållet av den aktuella storleken inom regionen). I konsekvens lägger vi tillbaka betalade hyror, låneräntor och fastighetsskatt som inkomst. Vi beräknar således disponibel inkomst som om alla bodde i normlägenheten (med adekvat storlek för resp. hushållsstorlek).

Enskilda hushåll kan emellertid ha dels stora överkostnader, dels bo extremt billigt. Det gäller bl.a. äldre som ofta har låga kostnader i det äldre hyreshusbeståndet, med låga hyresnivåer resp. i nedamorterade egnahem. Det innebär att de äldres senioritet på bostadsmarknaden inte beaktas.

¹ dvs arbetsinkomsterna för *löntagare* inom resp. köns- och åldersgrupp som hade löneinkomster

Multivariat tvärsnittsanalys

Vi fortsätter nu med multivariata analyser av utvecklingen av disponibla inkomster efter ålder (i femårsklasser), där vi kontrollerar för strukturskillnader i kön, klass, familj och region via regressionsanalys. Redovisningen sker även här i diagramform.

Diagram 5.2.a beskriver utvecklingen av de reala disponibla inkomsterna i olika generationer under 20-årsperioden 1983-2003. Samtliga beräkningar sker i 2003 års penningvärde. Inkomstnivåer och förändringarna visar här de samlade effekterna av arbetsmarknaden (sysselsättning, arbetsinkomster), välfärdsstaten (transferringar, skatter) och familjen (försörjningsbörda, stordriftsfördelar).

De tre perioderna i diagram 5.2.a visar ungefär samma variation över levnadsålder och mellan generationer. Disponibel inkomst är lägst bland de yngsta (när etableringen i arbetslivet pågår) och bland de äldsta (inkomstminskning efter utträdet från arbetsmarknaden). I 25-30 årsåldern kommer barnafödandet igång. Då ökar försörjningsbördan och därmed försämras den ekonomiska situationen, och då minskar även de disponibla inkomsterna, som vi här har relaterat till inkomstbehoven via konsumtionsenhetstallet. I takt med att barnen växer upp ökar kvinnornas sysselsättning och karriären ger fortlöpande inkomstökningar.

I medelåldern växer sedan inkomsterna i takt med karriären och ökad sysselsättning. Vid 60 års ålder balanserar den ekonomiska standarden på sin högsta nivå. Då har barnen flugit ut och försörjningsbördan är i regel borta. Därefter börjar utfasningen från arbetsmarknaden, med lägre disponibla inkomster. Samma tendenser ser vi även i de följande inkomstindikatorerna.

Diagram 5.2.a visar att detta mönster var gemensamt för 80- och 90-talet och fortsätter in på 2000-talet. Vi har en realinkomstökning i alla åldrar. Rörelseriktningen är densamma, men utvecklingen varierar markant mellan olika åldrar: lin-

jerna i diagram 5.2.a löper inte parallellt, utan visar istället att generationsskillnaderna har vuxit sedan mitten av 80-talet. Ungdomar, och i viss mån även medelålders upp till 45 år (barnfamiljer) har haft en svagare inkomstutveckling än äldre, såväl 50-årsåldern och pensionärsåldern. Under 20-årsperioden har 20-24-åringarna haft en inkomstökning på 16 procentenheter², medan 55-59-åringarna fick en ökning på 56 procentenheter, och 70-74-åringar på 49 procentenheter.

Generationsklyftorna ökade alltså under 90-talet. Förklaringen ligger främst på arbetsmarknaden. Sysselsättningen minskade dramatiskt i 20-årsåldern, men påverkades ganska lite i 50-årsåldern. 50-åringarna var redan väl etablerade på arbetsmarknaden när krisen kom (se kapitel 2).

För de äldre (55+) gäller att sysselsättningen var relativt stabil under 90-talet, och ökade kraftigt under den senare delen. Dessutom hade de nya pensionärerna allt bättre pensioner, framför allt pga. sysselsättningsökningen bland kvinnor.

För pensionärernas del var det alltså ATP-reformen och den relativt stabila sysselsättningsnivån som ledde till en fortsatt god utveckling av de disponibla inkomsterna. Under 1990-talets offentliga sparande genomfördes emellertid även nedskärningar i pensionssystemet. Dessa effekter kommer att behandlas i nästa avsnitt, där vi via longitudinella beräkningar följer ett äldreurval över en 8-årsperiod. Liknande beräkningar genomförs även i kapitel 6 och 7 med andra datamaterial och annan metodik.

² beräknat som disponibel inkomst per konsumtionsenhet

Diagram 5.2.a

Real disponibel årsinkomst/ke efter ålder och period. Med kontroll för kön, klass, familj och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

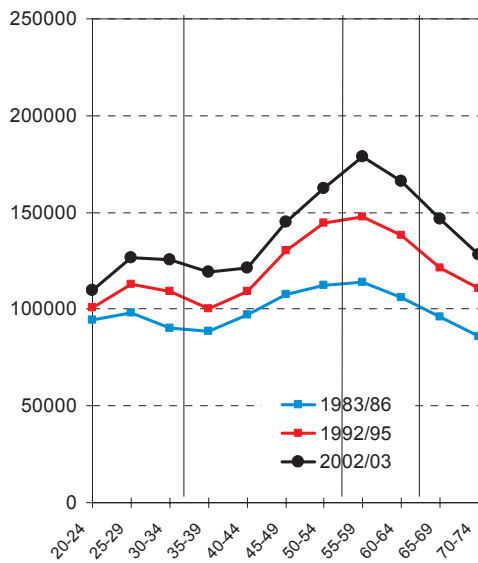

Diagram 5.2.c

Real disponibel årsinkomst/ke efter klass, ålder och period. Med kontroll för kön, familj och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

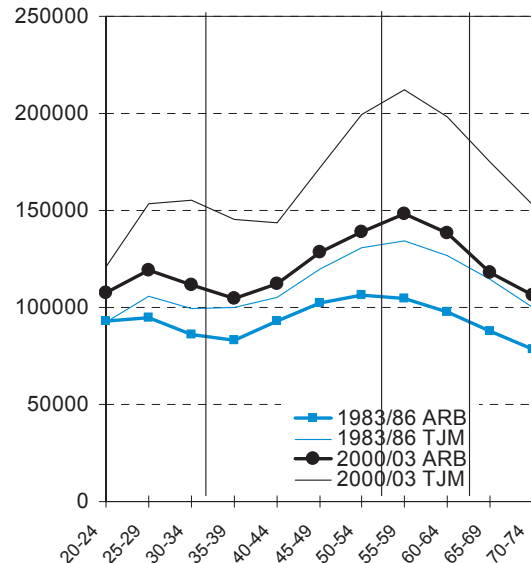

Diagram 5.2.b

Real disponibel årsinkomst/ke efter kön, ålder och period. Med kontroll för klass, familj och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

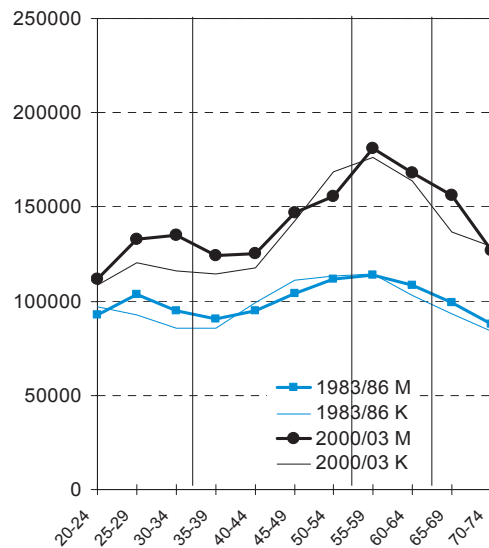

Diagram 5.2.d

Real disponibel årsinkomst/ke efter familj, ålder och period. Med kontroll för kön, klass och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

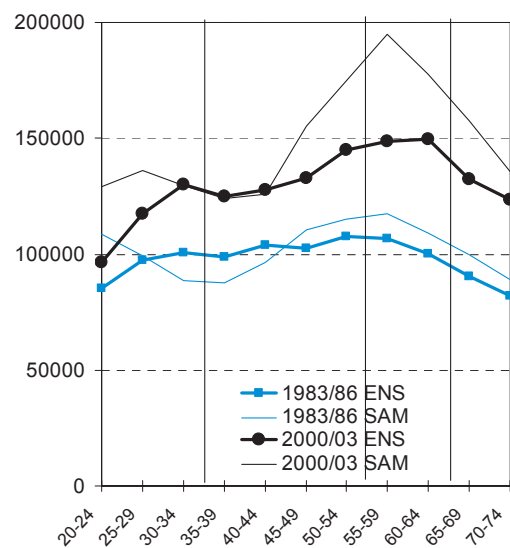

Diagram 5.2.b visar samma sak med särredovisning av kvinnor och män. Relationerna mellan könen är relativt stabila över tid, vilket naturligtvis beror på den höga andelen sammanboende.

Uppdelningen efter klass (diagram 5.2.c) visar väsentligt tydligare effekter. För arbetare (aktiva såväl som pensionerade) är utvecklingen sedan mitten av 80-talet svagare än för det övre tjänstemannaskiktet (högre och mellannivå sammanlagda). Där har utvecklingen varit stark i alla åldrar över 50 år, men framför allt i 50-60-årsåldern som varken träffats av arbetslöshet eller sparpolitik.

Diagram 5.2.d visar slutligen utvecklingen efter familjesituation, separat för sammanboende resp. ensamstående. Utvecklingen var positiv över 50 år för både samboende och ensamstående. För samboende har däremot standardökningen varit mycket kraftig från 50-årsåldern upp till 84 år.

Sammanfattningsvis, och sett ur ett tvärsnittsperspektiv, har alltså pensionärerna fått betydande standardökningar, men ännu bättre har inkomstutvecklingen varit i övre medelåldern (50-60 år), och då särskilt för sammanboende resp. för det övre tjänstemannaskiktet. I den yngsta generationen (under 40 år) har inkomstutvecklingen varit svagare, och då i första hand bland ensamstående resp. arbetare.

Diagrammen följer ett generellt mönster som vi kommer att möta i de flesta analyser av materiella levnadsförhållanden i denna rapport. Vi ser en generell förskjutning och omfördelning av de disponibla inkomsterna och den materiella standarden uppåt i åldrarna.

Longitudinell analys

Hittills har vi jämfört pensionärernas inkomstsituation vid olika tidpunkter, dvs. via upprepade tvärsnittsjämförelser under de senaste 20 åren. En central frågeställning är emellertid hur pensionärernas inkomstsituation utvecklas under åren som pensionär. I de flesta fall drabbas pensionärerna av två stora nedskärningar av in-

komststandard. Vid pensioneringen sker en nedtrappning av inkomsterna med ungefär en tredjedel till en fjärdedel, och senare kan det bli ytterligare en stor minskning av den disponibla inkomsten när partnern avlider. Då försvinner nämligen samboendets stordriftsfördelar (man får betala hyran, bilen osv. på en inkomst), vilket inverkar på den disponibla inkomsten relativt till levnadskostnaderna (socialbidragsnormen).

Egentligen bör pensionen vara värdesäkrad via indexuppräknings och därmed skydda pensionärerna mot framtida standardsänkningar (utöver demografiska skäl). I praktiken kan dock pensionsinkomsterna sjunka även Realt. Det gäller t.ex. avtalsdelen i pensionen som kan avtrappas med ålder, samt genom ofullständig indexuppräknings av ATP. Vidare kan ökade avgifter och nedskärningar i offentliga tjänster, tillsammans med stora hälsorelaterade vård- och omsorgsbehov leda till ekonomiska problem. Det senare fångas dock inte upp av vår undersökning (som baseras på den schabloniserade socialbidragsnormen). Det finns alltså flera skäl till fortsatta inkomstminskningar efter pensionen, varav partners frånfalle är den viktigaste. I kapitel 6 resp. 7 finns detaljerade longitudinella beräkningar av inkomstutvecklingen i pensionsåldern för 1990-talet och därefter.

I det följande ska vi belysa hur **inkomstsituationen kan förändras för pensionärer (65+), i samband med förändringar av familjesituationen**. I tabell 5.1 redovisar vi nu beräkningar för ULF-panelen av äldre som hade fyllt 65-76 år under något av åren 1988-1995, och som återintervjuades igen 8 år senare (1996-2003), totalt 2 715 personer³. Intervjuperpersonerna hade alltså redan gått i pension (och drabbats av en inkomststandard-sänkning vid det tillfället), sedan levt och åldrats 8 år, och många hade under tiden förlorat sin partner. De flesta hade också

³ Eftersom panelstickprovet av äldre var begränsat var det nödvändigt att genomföra beräkningar på poolade data för ganska många år.

berörts av 90-talets sparpolitik. Eftersom förlusten av partnern får så avgörande konsekvenser för inkomstsituationen särredovisar vi utvecklingen efter familjesituationen vid de båda tidpunkterna (se tabell 5.1).

Tabell 5.1 (rader) visar separat de fyra möjliga kombinationerna av parrelationer vid de båda tidpunkterna. Pensionärer som levde i ett parförhållande vid båda tidpunkterna hade en måttlig inkomstminskning under de 8 åren (från 184 till 176, dvs. 8 procent av "skäliga levnads-kostnader" = socialbidragsnormen). Samma minskning (7 procent) upplevde de som var ensamstående vid båda tidpunkterna.

Det blev däremot dramatiska minskningar när parrelationerna förändras. De som har förlorat sin partner fick sänkt standard med 31 procent av socialbidragsnormen, eller med ett annat sätt att räkna, med 22 procent reallt i förhållande till inkomststandarden när man fortfarande var samboende. Det fåtal som på gamla dagar har funnit en (ny) partner (endast 18 fall i undersökningen) har i medeltal ökat sin inkomststandard med 48 procent av socialbidragsnormen (statistiskt signifikant).

Dessa beräkningar ger en antydning om de stora sammanlagda effekterna på inkomst och levnadsstandard som de flesta pensionärer kommer att uppleva. För kvinnor (som i regel har lägre pensioner än män) och där de flesta kommer att överleva sin partner med ca 5 år, kan den sammanlagda inkomstminskningen, från full sysselsättning till de sista åren som pensionär och utan partner, innebära en minskning motsvarande halva socialbidragsnormen.

Tabell 5.1 Longitudinell förändring av disponibel inkomst (inkomstindex⁴) efter 65-årsåldern. Särredovisning av familjesituationen för personer som 1988/96 var 65-76 år, resp. åtta år senare (1996/03), då de var 73-84 år.

Familjesituation		Inkomststandard		Trend	n
1988/95	1996/03	1988/95	1996/03	t ₂ -t ₁	
sammanboende	sammanboende	184	176	-8	1335
ensamstående	ensamstående	135	128	-7	916
sammanboende	ensamstående	170	139	-31	446
ensamstående	sammanboende	(170)	(252)	(+82)	(18)
					2715

5.4 Monetär fattigdom

Vår redovisning av disponibel inkomst visar medelinkomsterna för olika åldersgrupper. Nu fortsätter vi med en närmare analys av fördelningen av disponibla inkomster, där vi visar dels andelen fattiga dels andelen välbeställda.

Här jämför vi hushållets totala disponibla årsinkomster (arbetsinkomster, kapitalinkomster samt bidrag, minus direkta inkomstskatter) med *socialbidragsnormen enligt 1996 års regler* för den aktuella typen av hushåll plus "skäliga" bostadskostnader. Socialbidragsnormen bygger på budgetstudier och är ett belopp som tar hänsyn till antal vuxna och antal barn. Det är ett belopp som har beräknats sedan 70-talet och som indexuppräknats (med konsumentprisindex) och således avser samma köpkraft vid olika tidpunkter. Normen skall emellertid tillämpas med hänsyn till faktiska levnads-kostnader. I våra beräkningar har vi därför lagt in bostadskostnaden som en schablon (den

⁴ Index för disponibel hushållsinkomst är beräknad i relation till socialbidragsnormen (=100); se vidare avsnitt 5.4

normala hyran i en lägenhet som är så stor att hushållet inte är trångbott enligt trångboddhetsnorm 2), vilket ofta är ett större belopp än den faktiska boendekostnaden, om man bor ovanligt billigt (t.ex. i nedamorterade småhus; eller i bostäder som är mindre än beräknat enligt ovan). Hushåll vars disponibla inkomst per konsumtionsenhet understiger socialbidragsnormen inkl bostadsschablon betecknas i detta kapitel som *fattiga*. Notera att fattigdomsgränsen är ett kronbelopp som varierar mellan hushåll av olika storlek och regioner.

Vi redovisar i översiktstabell 1 (indikator 5) andelen personer som lever i ett hushåll som inte kommer upp till normen. Sju procent räknades som fattiga vid början av 2000-talet. Företagare, jordbrukare och studerande ingår i dessa beräkningar. Jämfört med början av 80-talet det en minskning med knappt 3 procentenheter, men utvecklingen under perioden gick i olika riktning: på 80-talet minskade fattigdomen och ökade sedan åter under 90-talet. Översiktstabellen visar att fattigdomen bland pensionärerna har minskat kraftigt (jämfört med 80-talets början), men ökade däremot kraftigt bland de yngre i 20-29-årsåldern.

Vid början av 2000-talet beräknades att 15 procent av de äldre pensionärerna (75-84 år) var fattiga, resp. 5 procent av de yngre (65-74 år). Det är höga siffror med tanke på att socialhjälp i princip ska betalas ut, när hushållet faller under socialbidragsnormen. Normen skall emellertid tillämpas med hänsyn till faktiska levnadskostnader. I våra beräkningar har vi lagt in bostadskostnaden som en schablon (den normala hyran i en lägenhet som är så stor att hushållet inte är trångbott), vilket ofta är ett större belopp än den faktiska boendekostnaden, om man bor ovanligt billigt (nedamorterade småhus, lägenheter som är mindre än beräknat enligt ovan). I sådana fall kan inkomsten falla under socialbidragsnormen. Det kan också ske om man inte tar tillvara sina rättigheter och underlåter att söka socialbidrag.

Översiktstabellen visar vidare att ensamstående pensionärer, särskilt kvinnor i hög ålder extremt ofta har inkomster som inte når upp till socialbidragsnormen (42 procent).

Multivariat tvärsnittsanalys

För att kunna särredovisa fattigdom i finfördelade åldersgrupper har ULF-undersökningarna sammanfattats i tre perioder där jämförelserna görs med hjälp av multivariat metod. Även här kontrollerar vi för kön, klass, familj och region.

Diagram 5.3.a visar att fattigdomen har minskat på längre sikt (sedan mitten av 80-talet och fram till början av 2000-talet), räknat i absoluta termer (fast köpkraft). Även här ser vi att effekten är störst bland pensionärer, vilket dels beror på ATP-reformen, dels på ökad sysselsättning, som gav högre pensionsrättigheter. Äldre pensionärer ersattes successivt av yngre med full ATP.

Monetär fattigdom har i reala termer minskat i alla åldersgrupper sedan 80-talet, utom bland de yngsta (20-24 år), där vi kan notera ökning som är en effekt av minskande sysselsättning och senare inkomster, men i stort sett oförändrad utflyttning ur föräldrahemmet. I en tidigare analys⁵ visades att fattigdomen ökade kraftigt i mitten av 90-talet när arbetslösheten kulminerade (1994/97) i åldrarna under 50 år, och t.o.m. översteg nivån under mitten av 80-talet.

Den mesta markanta minskningen av monetär fattigdom finns emellertid i pensionsåldern. Diagram 5.3.a visar att fattigdomen bland de äldsta (80-84 år) minskat med två tredjedelar på 20 år, från ca 30 till 10 procentenheter. Det är i huvudsak en konsekvens av att äldre pensionärer (med lägre ATP) har ersatts av senare pensionsårgångar med full ATP-pension. Här är det emellertid viktigt att

⁵ Vogel, Häll, Johansson och Skjöld (2000): Äldres levnadsförhållanden 1980-1998. Rapport 93 i serien Levnadsförhållanden. SCB

förstå att det rör sig om tvärsnittsjämförelser, nämligen olika födelsekohorter som har nått pensionsåldern vid olika tidpunkter.

Om vi istället följer *samma* personer över tid (dvs. longitudinell analys) är utvecklingen inte lika gynnsam. Pensionsnivåerna sätts i allmänhet vid pensionstillfället. De bestäms av det aktuella pensionssystemet vid den tidpunkten, de upparbetade pensionsrättigheterna och hur pensionerna sedan uppräknas med inflation, reallöneindex etc. och påverkas av andra politiska beslut (besparningarna under 90-talet). För många pensionärer tillkommer sedan ytterligare en standard-sänkning när partnern faller ifrån. I nästa avsnitt samt i kapitel 6-7 följer närmare beräkningar av den longitudinella utvecklingen.

Vi får ungefär samma bild av fattigdomsutvecklingen för såväl kvinnor som män (diagram 5.3.b). Monitär fattigdom är något vanligare bland äldre kvinnor, jämfört med män, men utvecklingen för båda könen går mot lägre fattigdomskvoter.

Internationella jämförelser (Vogel 2003⁶) visar att fattigdomen är betydligt lägre i de nordiska länderna än i andra EU-länder. Det gäller även fattigdomen bland äldre, som är markant lägre i Sverige och Norden än i andra EU-länder. Den svenska fattigdomen är mera koncentrerad till början av 20-årsåldern än i andra EU-länder⁷.

Klassbakgrund har betydelse i yngre åldrar (diagram 5.3.c). I samtliga åldrar

har fattigdomskvoten minskat bland arbetare, men ökat bland de allra yngsta, där vi ser effekterna av senare arbetsmarknadsdeltagande, främst under mitten av 90-talet. Vi konstaterar också att fattigdomen har minskat mest bland arbetarpensionärerna sedan början av 80-talet.

Skillnaderna mellan samboende och ensamstående är markanta i pensionsåldern (se diagram 5.3.d). Sammanboende faller sällan under fattigdomsgränsen (mindre än 5 procent). Det är en konsekvens av samboendets stordriftsfördelar, dels en selektionseffekt (personer med hög utbildning, inkomst och ställning på arbetsmarknaden är oftare samboende). När det gäller äldre ensamstående så stiger fattigdomskvoten brant med ökande ålder. Bakgrunden är avtagande pensionsrättigheter bland de äldre pensionärerna, vilket ger utslag framför allt bland de ensamstående. Det finns trots allt en klar minskning av fattigdomskvoten hos de äldsta fram till 2000-talet.

Longitudinell analys

Hur har då fattigdomen utvecklats longitudinellt? Är de som var fattiga i mitten av 90-talet fortfarande fattiga 8 år senare på 2000-talet, eller sker det en betydande omsättning i form av utflöde uppåt över fattigdomsgränsen? Och i vilken utsträckning sker en nyrekrytering till fattigdom i pensionsåldern? I tabell 5.4 genomförs longitudinella analyser över en 8-årsperiod för pensionärer som i början av 90-talet var 65-76 år. Metoden är regressionsanalys med kontroll för kön, ålder, klass, familjesituation och region. Denna gång jämför vi perioden 1990/95 med 1998/2003. Beräkningarna baseras således på en panel som intervjuades två gånger med ett mellanrum på 8 år, en gång under vardera perioden.

⁶ Vogel, J. (2003): European Welfare Production. Institutional Configuration and Distributional Outcome. Social Indicator Research Series vol 18. Kluwer Academic Publishers.

⁷ Framför allt i Sydeuropa bor ungdomar kvar mycket längre i föräldrahemmet än i Sverige (i Italien bor t.ex. varannan kvar vid 30 års ålder). Parbildningen kommer också igång senare i Sydeuropa, liksom barnafödandet, som är lägre än i Norden. I Sverige sker utflyttningen kring 20 år, relativt oberoende av sysselsättning och inkomstsituation. Ungdomsfattigdomen är trots detta lägre i Sverige än i andra EU-länder.

Diagram 5.3.a

Fattiga efter ålder och period. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

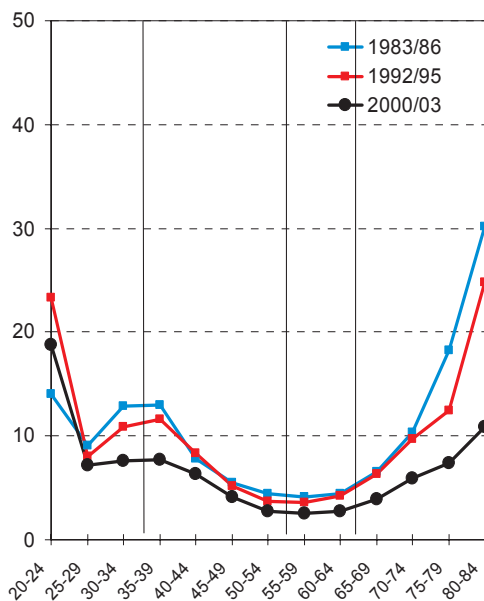

Diagram 5.3.c

Fattiga efter klass, ålder och period. Med kontroll för kön, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

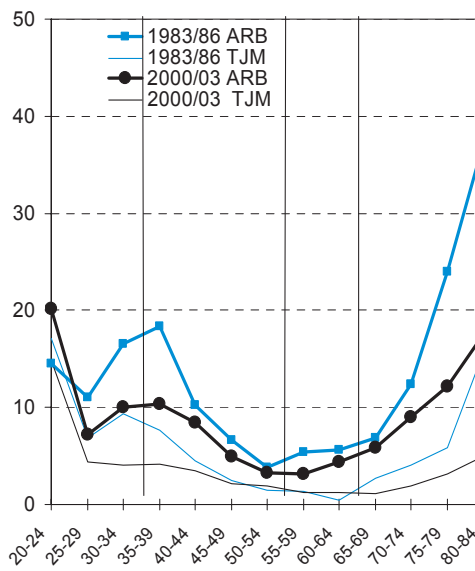

Diagram 5.3.b

Fattiga efter kön, ålder och period. Med kontroll för klass, familj och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

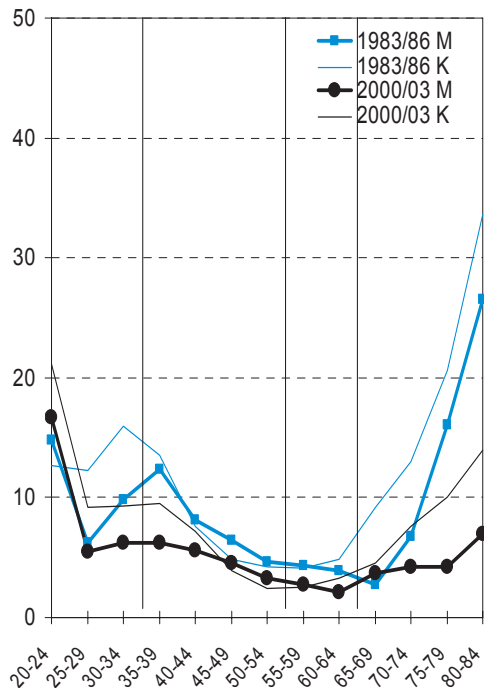
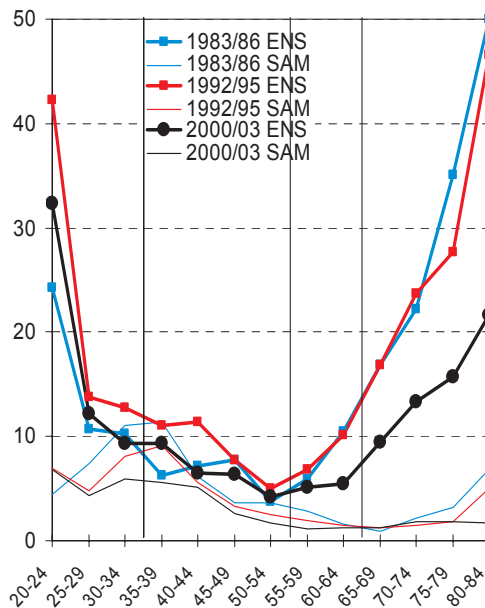

Diagram 5.3.d

Fattiga efter familj, ålder och period. Med kontroll för kön, klass och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003.

Modell A ger som en inledning *tvärsnittsskattningar* i form av oddskvoter (=OK; se även kapitel 1) för varje delgrupp, som visar den relativa risken att vara fattig vid andra intervjutillfället (under perioden 1998/2003), jämfört med första intervjun i början på 90-talet (där OK=1), när man samtidigt kontrollerar för alla andra variabler i modellen. Denna beräkning ger ett medeltal för alla som var 45-76 år i början av 90-talet. Risken bland dessa att vara fattiga 8 år senare (dvs. vid 53-84 års ålder) har minskat något (OK=0,9⁸). Detta tyder på att eventuella negativa periodeffekter efter mitten av 90-talet (t.ex. ökade levnadskostnader, pensionernas värdesäkring, samt partners frånfalle) sammantaget inte ökade andelen fattiga, alternativt balanserades av andra positiva effekter.

Tabell 5.4 visar vidare att risken att bli fattig är lägre bland män än kvinnor (oddskvoten OK=0,7), vilket beror på att män har högre pensionsrätter.

Ensamstående har en nästan 6 gånger högre risk jämfört med samboende. Det är effekter av selektion, samt att samboendets stordriftsfördelar bortfaller.

I dag har arbetare avsevärt högre risk att hamna under fattigdomsgränsen på äldre dar, liksom landsortspensionärer.

Modell B visar sedan den longitudinella förändringen när det gäller fattigdom över åtta levnadsår från början av 90-talet till början av 2000-talet. Här visar oddskvoterna riskökningen i förhållande till utgångsläget för varje person åtta år tidigare. Vi ser här att risken är något lägre bland män än bland kvinnor (män har högre pensionsrätter). Risken är också högre bland ensamstående och i de tre storstadsregionerna.

En närmare granskning av tabell 5.4 visar att yngre och äldre pensionärer hade samma risk att bli fattiga. Risken var 30-40 procent högre än åtta år tidigare.

Tabell 5.4 Longitudinell analys av fattigdom. Regressionsanalys. Oddskvoter (OK) resp procenttal. Fyra modeller (se teknisk beskrivning i kapitel 1). Personer som i början av 90-talet var 45-76 år. Antalet intervjuer är 11 068.

	Modell			
	A OK	B OK	C % +	D % -
Period				
1990-1995	1,0			
1998-2003	0,9			
Kön				
Man	0,7 *	0,8 *	6,2	63,9
Kvinna	1,0	1,0	10,0	51,6
Ålder				
45-54	1,0	0,6 *	4,7	70,3
55-64	0,8	0,7 *	5,2	68,3
65-69	1,2	1,4 *	10,1	51,2
70-76	2,0 *	1,3 *	15,1	39,9
Civilstånd				
Ensamstående	5,8 *	1,2 *	11,9	46,5
Gift/sambo	1,0	0,6 *	5,1	68,5
H-region				
Sthlm,Gbg,Malmö	0,9	1,1	7,7	58,6
Övr större städer	1,0	0,8	7,1	60,5
Övriga Sverige	1,4 *	0,9	9,0	54,4
Klass				
Arbetare	1,0	1,0	6,7	62,1
Lägre tjm	0,5 *	1,3	3,7	75,6
M/högre tjm	0,4 *	1,0	3,3	77,4

I **modell C** visas *andelen* (procent) av dem som i början av 90-talet *inte* var fattiga att bli fattiga 8 år senare. Vi ser att andelen är betydligt högre bland kvinnor än män (fler kvinnor än män förlorar sin partner). Bland de äldsta pensionärerna har flera blivit fattiga jämfört med de yngre pensionärerna. Deras pensioner låg redan från början närmare fattigdomsgränsen, och fler har hunnit bli änkor/änklingar. Eftersom f.d. arbetare har väsentligt lägre pensioner än tjänstemän så är även andelen som halkat under socialbidragsnormen större.

Modell D visar slutligen andelen av de som var fattiga på 80-talet som 8 år senare hade passerat upp och över gränsen. Det gäller ungefär varannan, vilket förefaller som en oväntad hög siffra. Det är en erin-

⁸ Skillnaden är inte signifikant

ran att statistiken om fattigdom kan vara relativt starkt felbemängd. I inkomstberäkningarna ingår många variabler som tillfälligt kan innehålla fel vilket driver upp förändringsskattningarna.

Trots detta visar modell D tydliga och logiska gruppskillnader. Kvinnor, de äldsta pensionärerna, ensamstående, arbetare och landsortspensionärer har markant mindre andel som lyfts över fattigdomsgränsen.

5.5 Välbeställda

Nu följer vi upp inkomstredovisningen med en analys av den övre delen av inkomstfördelningen. Som välbeställda betecknar vi personer i hushåll som har disponibla inkomster (per konsumtionsenhet) som motsvarar *minst 150 procent av socialbidragsnormen inkl bostadsschablon* ("välbeställda I", se diagram 5.4.a) resp. *minst 200 procent över socialbidragsnormen* ("välbeställda II", se diagram 5.5.a), dvs. över dubbla socialbidragsnormen.

Multivariat tvärsnittsanalys

För att kunna särredovisa andelen välbeställda i finfördelade åldersgrupper har ULF-undersökningarna för tre perioder sammanfattats, och jämförs här med varandra med multivariat metod. Även här kontrollerar vi för kön, klass och familj.

Beräkningarna för "välbeställda I" följer samma mönster som för disponibel inkomst. Beräkningarna visar till en början (fram till mitten av 90-talet) en svag utveckling (arbetsmarknadskrisen), men sedan följer en stark ökning fram till början av 2000-talet, som drivs av markanta reallöneökningar. Kategorin välbeställda omfattar framför allt de fullt sysselsatta, men beräkningarna visar att även andelen bland pensionärerna ökade markant under 90-talet. Det senare är en konsekvens av att äldre pensionärer med låga pensionsrättigheter ersätts av yngre med högre.

Under samtliga tre observerade perioder ser vi låga värden för de yngre under 40 år, jämfört med medelåldern. Vi ser också

att andel välbeställda är lägre i de åldrar då barnafödandet kommer igång, och när således utgiftsbehoven ökar. Därmed avtar även (den behovsrelaterade) disponibla inkomsten per konsumtionsenhet.

I de övre åldrarna följer andelen "välbeställda" en nästan parallell utveckling, där andelen ökar över hela perioden. När sysselsättningen åter ökade mot slutet av 90-talet följde en inkomstökning även i de lägsta åldrarna. Effekten av återhämtningen på arbetsmarknaden blev störst i de åldrar där 90-talskrisen fick de mest negativa konsekvenserna, nämligen ungdomsgenerationen. Här handlar det emellertid om den del av befolkningen som är fullt sysselsatt och hade relativt goda inkomster.

Fortfarande är emellertid generationskillnaderna betydande. De välbeställda hittar vi framför allt i de åldrar där anställningstryggheten och sysselsättningsgraden är störst, på toppen av karriärstegen när det gäller lönesättning, och när försörjningsbördan är liten, dvs. i 50-60-årsåldern.

I diagram 5.4.b ser vi att män och kvinnor har en parallell utveckling, men att män fortfarande har en betydligt större andel välbeställda i alla åldrar. Skillnaden är störst i pensionsåldern. Vidare är fler kvinnor ensamstående, när partnern har avlidit.

Analogt är det en större andel av tjänstemännen som är välbeställda (diagram 5.4.c), vilket naturligtvis beror på högre medelinkomster och därmed också högre pensioner. Klasskillnaderna har i detta avseende ökat i pensionsåldern: andelen välbeställda tjänstemän har ökat mest i pensionsåldern.

Detsamma gäller för samboende (diagram 5.4.d). Andelen välbeställda samboende har vuxit betydligt mer än andelen välbeställda ensamstående.

Diagram 5.4.a

Välbeställda I efter ålder och period. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal.

Källa: ULF 1980-2003

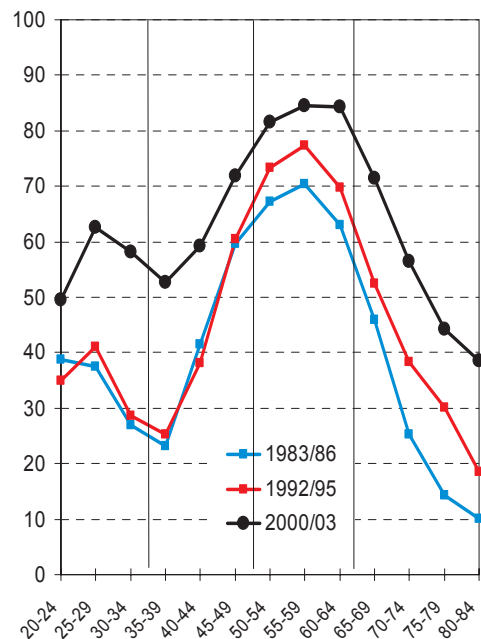

Diagram 5.4.c

Välbeställda I efter klass, ålder och period. Med kontroll för kön, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

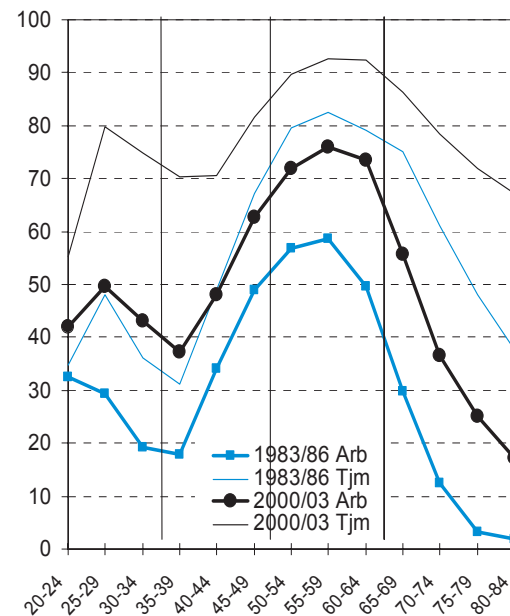

Diagram 5.4.b

Välbeställda I efter kön, ålder och period. Med kontroll för klass, familj och region. Procenttal.

Källa: ULF 1980-2003

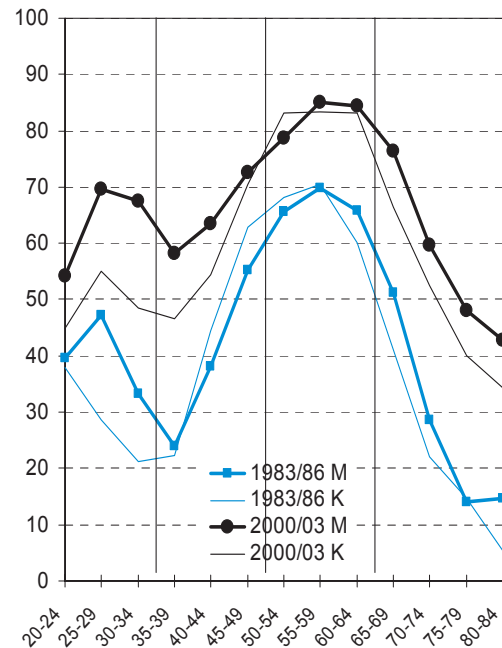
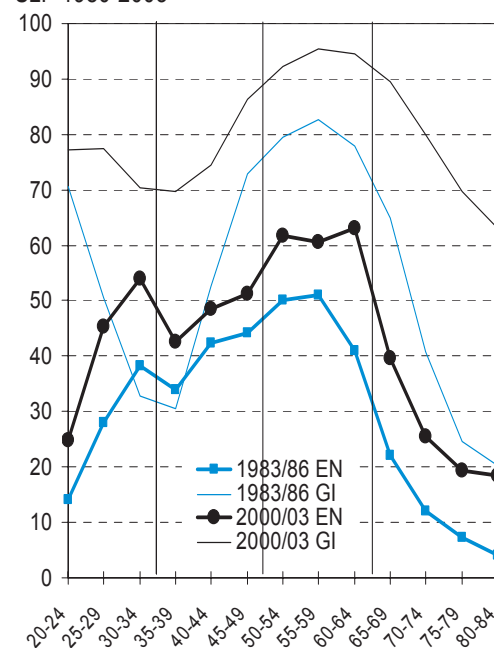

Diagram 5.4.d

Välbeställda I efter familj, ålder och period. Med kontroll för kön, klass och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

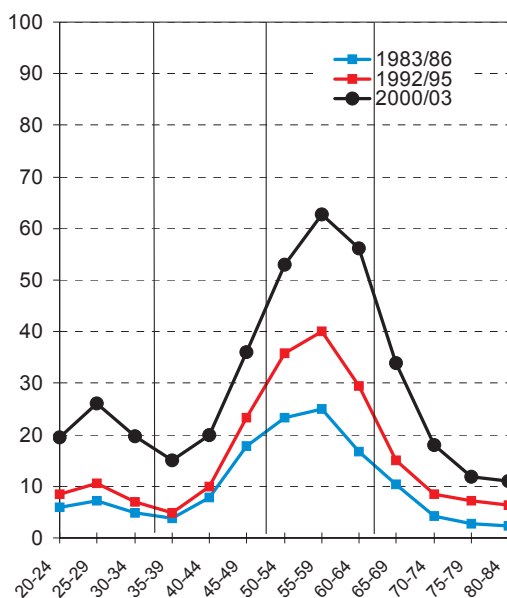
ULF 1980-2003

I diagram 5.5.a ser vi motsvarande beräkningar för andelen vars disponibla hushållsinkomst motsvarar minst dubbla socialbidragsnormen (välbeställda II). Här lägger vi framför allt märke till de kraftiga förbättringarna i övre medelåldern, dvs. 50-65 år. Det är då barnen har flugit ut, försörjningsbördan är borta, karriärinkomsterna ligger i topp, och det är innan pensioneringen reducerar inkomsterna.

Diagram 5.5.a

Välbeställda II efter ålder och period. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal.
Källa: ULF 1980-2003

Longitudinell analys

Analogt med fattigdomsanalysen ovan följer vi nu upp dessa beräkningar med longitudinell ansats. Vi följde personer som i början av 90-talet var 45-74 år, och intervjuade dem på nytt 8 år senare, dvs 1998/2003, och beräknar deras inkomstutveckling med avseende på inkomster motsvarande minst 150 procent av socialbidragsnormen ("välbeställd I"). Även här är metoden regressionsanalys, med kontroll för kön, ålder, familj, klass och region (tabell 5.5).

I **modell A** visas till en början *tvärsnittsberäkningar* av gruppskillnader (kolumn 1). Åtta år senare (när intervjupersonerna blivit 53-84 år) har de flesta fått inkomstsänkningar i samband med pen-

sioneringen. Å andra sida har många av de yngsta fått ökade karriärinkomster, och dessutom har de varit med om en period med kraftig tillväxt och realinkomstökning. Nu har vi således en tredjedel fler välbeställda I (OK=1,3).

Vi konstaterar även här att de yngre som ingår i denna analys (45-64 åringar i början av 90-talet), de samboende, tjänstemän (framför allt högre) och storstadsbor oftare har höga inkomster (eller pensioner).

I **modell B** jämför vi panelens situation i början av 90-talet (OK=1,0) med 2000-talet, dvs. 8 år senare. Det är bara bland de yngsta (45-54 år) som vi kan se en fortsatt ökning (ökade karriärinkomster), men från 60 års ålder minskar inkomsterna i samband med pensionering. Förändringarna är relativt måttliga. Högre tjänstemän resp. samboende har fortsatta inkomstförbättringar.

Modell C visar andelen av dem som på 80-talet *inte* hade 100 procent av socialbidragsnormen, som hade passerat uppåt över gränsen 8 år senare. Det gäller framför allt de yngsta vars karriär fortsätter ett tag till (hela 52 procent), och det gäller tjänstemän, liksom samboende. Inkomströrlighet uppåt och över denna höga nivå kan i princip inte ske i pensionsåldern, utan förutsätter tillfälliga inkomstökningar genom t.ex. reavinster (t.ex. en fastighetsförsäljning).

I **modell D** visas andelen av dem som i början av 90-talet var "välbeställda I", som 8 år senare hade minskat sina inkomster och fallit under gränsen. Detta gäller för ganska många av de äldre som hade lämnat arbetsmarknaden (vid 65 år), ca 50 procent. Andelen är, som väntat, lägre bland män än kvinnor, lägre bland samboende, samt väsentligt lägre i det övre tjänstemannaskiktet.

Tabell 5.5 Longitudinell analys av välbeställda I. Regressionsanalys. Oddskvoter (OK) resp procenttal. Fyra modeller (se teknisk beskrivning i kapitel 1). Personer som i början av 90-talet var 45-76 år. Antalet intervjuer är 11 068.

	Modell			
	A OR	B OR	C % -	D % +
Period				
1990-1995	1,0			
1998-2003	1,3*			
Kön				
Man	1,3*	1,4*	25,6	26,8
Kvinna	1,0	1,1*	18,6	35,5
Ålder				
45-54	1,0	2,6*	52,1	10,4
55-64	0,9*	0,8*	25,5	26,9
65-69	0,3*	0,8*	12,9	46,0
70-76	0,2*	0,9	10,1	52,8
Civilstånd				
Ensamstående	0,1*	0,9	12,9	46,1
Gift/sambo	1,0	1,5*	34,8	19,1
H-region				
Sthlm,Gbg,M-ö	1,3*	1,2*	24,1	28,5
Övr större städer	1,0	1,2*	21,6	31,5
4Övr Sverige	0,8*	1,4*	20,3	33,2
Klass				
Arbetare	1,0	1,1*	17,5	37,4
Lägre tjm	2,0*	1,1	29,3	23,3
M/högre tjm	4,1*	1,5*	44,5	13,6

5.6 Ekonomisk kris i hushållet

Sedan början av 80-talet har löpande kartläggningar genomförts av "betalningsproblem", dvs. av personer som säger sig ha haft "svårigheter att klara de löpande utgifterna för mat, hyra, räkningar m.m. under de senaste 12 månaderna". Det var frågan om en sammanfattande intervjufråga, som sedan följdes upp med kompletterande frågor rörande åtgärder som i så fall har vidtagits, nämligen om man "varit tvungen att:

- låna från släkt och vänner för att klara matkontot
- begära socialhjälp för att klara matkontot
- låna från släkt och vänner för att kunna betala hyran i tid
- begära socialhjälp för att kunna betala hyran i tid
- låta bli att betala hyran i tid".

Tilläggsfrågorna anknyter till konkreta situationer, vilket ger oss möjligheter att bedöma karaktären och hur allvarliga betalningsproblemen var i de enskilda fallen. De personer som svarat ja på någon av dessa uppföljningsfrågor har samlats i en särskild kategori som kallas *personer i "ekonomisk kris"*. Det är alltså frågan om en mindre grupp (av samtliga som rapporterat svårigheter att klara löpande utgifter), vars betalningssvårigheter lett till vissa konkreta åtgärder som tyder på att det rört sig om allvarligare problem med baskonsumtionen.

Betalningsproblem kan bero på ett stort antal faktorer. I första hand är de löpande inkomsterna avgörande, vilket framför allt hänger samman med anknytningen till arbetsmarknaden. Försörjningsbördan (barn, andra ej förvärvsarbetande i hushållet) innebär ökad risk, liksom extraordinära kostnader (höga bostadskostnader, resor till arbetet, vård- och medicinkostnader, hög skuldsättning). Socialförsäkringssystemet och vissa offentliga tjänster utgör ett nät som ska begränsa sådana problem. Men betalningsproblem kan också bero på ojämna inkomster, dålig planering, om alltför höga konsumtionsanspråk (t.ex. ifråga om bostad, matkontot, annan konkurrerande konsumtion, "dyra vanor"). Därför använder vi ovan nämnda uppföljningsfrågor för att kunna bedöma realismen bakom svaren på den inledande sammanfattande frågan. *Ekonomisk kris* är alltså ett alternativt fattigdomsmått som kompletterar vår redovisning av monetär fattigdom (avsnitt 5.4), där respondenten relaterar sin inkomst till sin konsumtionsnivå.

Cirka 13 procent av den vuxna befolkningen rapporterade *betalningsproblem* (enligt den inledande frågan) vid början av 2000-talet, vilket är en ökning med 4 procentenheter sedan början av 80-talet. Cirka 8 procent hade upplevt "*ekonomisk kris*". Översiktstabellen visar utvecklingen sedan 1980. För andelen med betalningsproblem ser vi en påtaglig försämring, parallellt med en påtaglig konjunkturrefekt med måttlig ökning i början av 80-talet, sedan svag nedgång, följt av en kraftig ökning under 90-talet. Även denna indikator visar en ökning av ojämlikheten, redan under början av 80-talet, men framför allt under 90-talet.

Generationsskillnaderna är markanta. Pensionärerna har klarat sig bäst, som framgår av översiktstabell 1. Väsentligt färre har upplevt betalningsproblem eller ekonomisk kris under det senaste året, jämfört med yngre åldrar. Framför allt i åldrarna upp till 30 år, är andelen med betalningsproblem mycket hög (var fjärde).

Resultaten i översiktstabellen visar att skillnaderna mellan olika hushållstyper har ökat markant. Ensamstående har klarat sig betydligt sämre under de senaste 20 åren. Personer i övre medelåldern och äldre som är samboende (stordriftsfördelar, stöd från partnern) har sällan betalningsproblem. Bland pensionärerna är det främst de ensamstående som har fått ökade problem.

Tidigare rapporter i serien har visat att sysselsättningsproblem är en avgörande förklaring till betalningsproblem och "*ekonomisk kris*". Bland "*otillräckligt sysselsatta*", arbetslösa och i synnerhet långtidsarbetslösa har mer än var tredje haft svårigheter att betala mat och hyra.

Det finns också tydliga skillnader mellan olika socioekonomiska grupper. De fortsätter även efter pensionsåldern, och ökar något. Arbetare (och pensionerade arbetare) har dubbelt så ofta betalningsproblem som det övre tjänstemannaskiktet.

Multivariat tvärsnittsanalys

I diagramserien 5.6 renodlar vi ålderseffekten på "*ekonomisk kris*". Här kontrollerar vi för kön, klass, familjesituation och region via regressionsanalys. Diagrammen visar utvecklingen av ålderskillnaderna för fyra tidpunkter: vid början av 80-talet (lågkonjunktur), vid slutet av 80-talet (högkonjunktur), vid mitten av 90-talet (lågkonjunktur), och början av 2000-talet.

Diagram 5.6.a visar att andelen med betalningsproblem inte förändrades mycket under 80-talet, när sysselsättningsutvecklingen var hög och i stort sett oförändrad. Det är först i början av 90-talet som vi ser en markant förändring under den djupa sysselsättningskrisen. I alla åldrar hade det nu blivit markant vanligare med akuta betalningsproblem. Ökningen var starkast bland de yngre, då man normalt bildar familj. Pensionärerna har mycket lägre värden (under 5 procent) och en mindre ökning på 90-talet, medan man i 30-årsåldern ligger 5-6 gånger högre (över 15 procent). Sedan följde en återhämningsperiod, och andelen i ekonomisk kris minskar i alla åldrar, mest bland de yngre. Pensionärerna ligger kvar på låg nivå.

Ökningen på 90-talet föreligger för både kvinnor och män och i alla åldrar (diagram 5.6.b). Bland yngre kvinnor ser vi en särskilt stark ökning, vilket bl.a. bör gälla ensamstående mödrar.

Diagram 5.6.c visar att ökningen på 90-talet framför allt gäller arbetare, som väsentligt oftare hade betalningsproblem än tjänstemän. Enligt detta kriterium hade alltså klasskillnaderna ökat. Ökningen gäller framför allt åldrarna under 55 år. Skillnader finns även under pensionsåldern, men på ganska låg nivå.

Diagram 5.6.d visar en uppdelning mellan ensamstående och sammanboende. Här syns samma struktur: stora negativa förändringar bland ensamstående, särskilt i åldrarna under 40, men relativt små i pensionsåldern.

Diagram 5.6.a
Personer som upplevt **ekonomisk kris** efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familj och region. Procenttal.

Källa: ULF 1980-2003

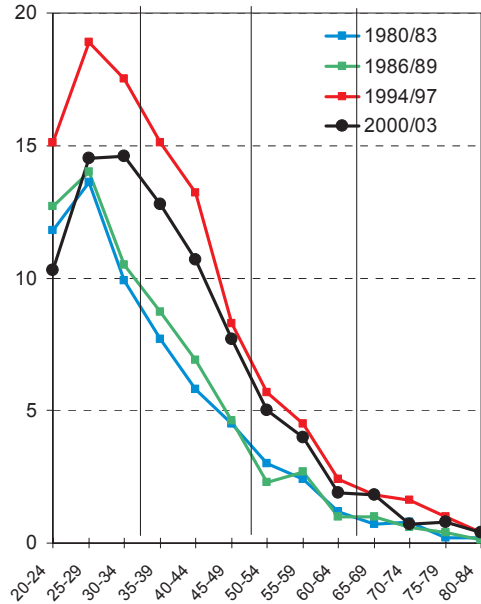

Diagram 5.6.c
Personer som upplevt **ekonomisk kris** efter klass, period och ålder. Med kontroll för kön, familj och region. Procenttal.

Källa: ULF 1980-2003

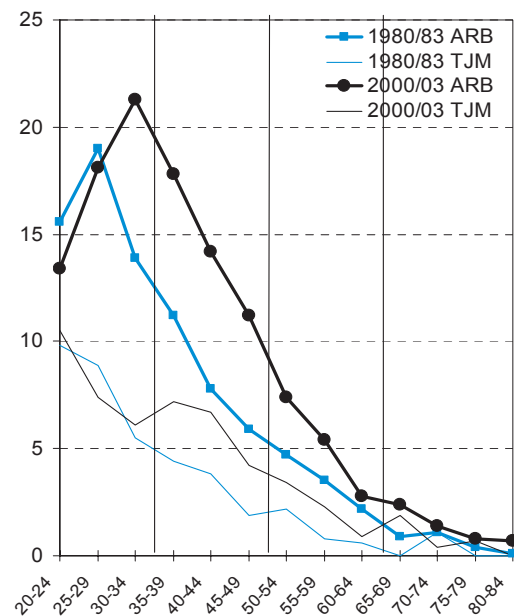

Diagram 5.6.b
Personer som upplevt **ekonomisk kris** efter kön, period och ålder. Med kontroll för klass, familj och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

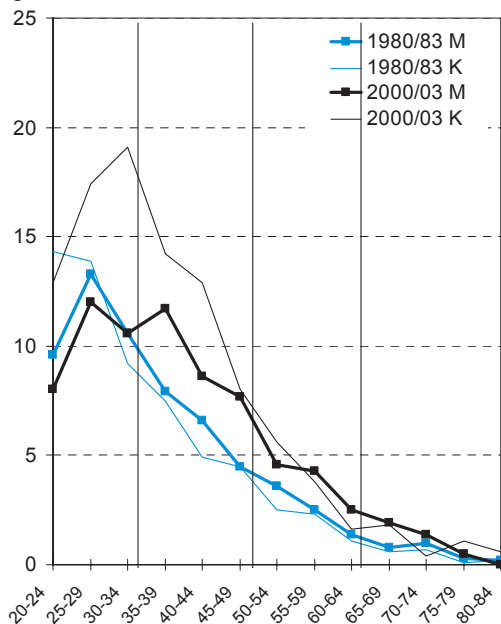
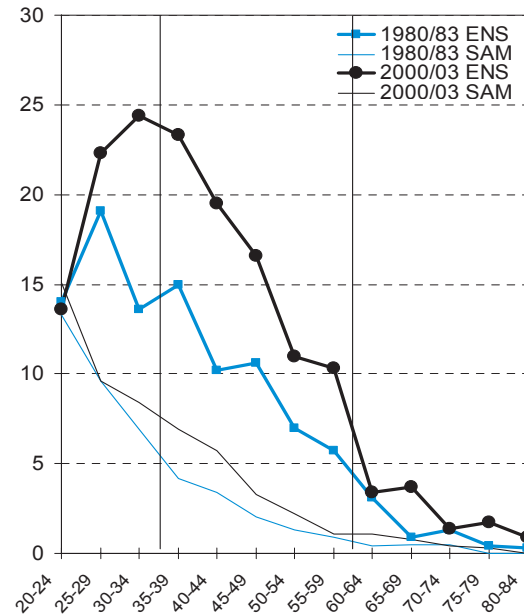

Diagram 5.6.d
Personer som upplevt **ekonomisk kris** efter familj, period och ålder. Med kontroll för kön, klass och region. Procenttal.

Källa: ULF 1980-2003

5.7 Sammanfattning

Detta kapitel behandlar äldres inkomstutveckling ur två perspektiv, dels över tid (de senaste 20 åren), dels i jämförelse med yngre (20-55 år). Beräkningarna baseras på ULF och kompletterande registerdata, och gäller *arbetsinkomster*, *disponibla inkomster* (efter skatt och bidrag, och beräknat per konsumtionsenhet), andelen *fattiga* (enligt socialbidragsnormen), resp. välbeställda (disponibel inkomst över 150 resp. 200 procent av socialbidragsnormen), samt *akuta betalningsproblem*. Trendanalyser har genomförts dels via *tvärsnittsjämförelser* (upprepade tvärsnitt av åldersgrupper under tjugoårsperioden), dels via *longitudinell* ansats (panel som åldrats 8 år).

Utvecklingen av *de reala arbetsinkomsterna* stagnerade under sysselsättningskrisen i början av 1990-talet. Därefter följde en period med kraftigt ökande arbetsinkomster fram till 2002/03. Även bland äldre (55+) ökade arbetsinkomsterna markant efter mitten av 90-talet. De äldres sysselsättning är högre i Sverige än i andra EU-länder.

Pensionärerna har fått betydande ökning av *de disponibla inkomsterna* under de senaste 20 åren. Ännu bättre har utvecklingen varit i övre medelåldern (50-60 år), och då särskilt för det övre tjänstemannaskiktet. I den yngsta generationen (under 40 år) har inkomstutvecklingen varit betydligt svagare. Generationsklyftorna har ökat.

Diagrammen följer ett generellt mönster som vi kommer att möta i de flesta analyser av materiella levnadsförhållanden i denna rapport (kapitel 6, 10, 11). Vi ser en generell förskjutning och omfördelning av de disponibla inkomsterna och levnadsstandarden uppåt i åldrarna.

Inkomstutvecklingen under de senaste 20 åren har framför allt styrts av utvecklingen av sysselsättning och pensionsrättigheter. För de som nu är äldre gäller en långsiktig sysselsättningsökning sedan 70-talet, som påverkades relativt lite av 90-talskrisen. Sysselsättningen och in-

komster sjönk kraftigt på 90-talet för ungdomar och invandrare som skulle etablera sig på arbetsmarknaden. Sysselsättningsutvecklingen innebar en omfördelning av disponibla inkomster mellan generationerna och uppåt i åldrarna.

Ökad sysselsättning gav också ökande pensionsrättigheter. I takt med ökad sysselsättning ackumulerades ökade pensionsrättigheterna i de åldrar som senare på 1990- och 2000-talet passerade pensionsåldern. Det gäller framför allt kvinnor. Äldre pensionärer med låga pensionsrättigheter p.g.a. lågt arbetsmarknadsdeltagande ersattes successivt av nya pensionärer som kunde se tillbaka på ett allt längre arbetsliv.

I det gamla pensionssystemet krävdes 30 år för full pension, utan reduktion av ATP. Nya pensionärer fick vidare allt flera ATP-år under 90-talet, vilket också innebar att pensionärskollektivets pensionsinkomster ökade år för år.

Andelen *fattiga* har minskat på längre sikt under de senaste 20 åren, i alla åldrar utom 20-årsåldern. Effekten är störst bland pensionärer, vilket dels beror på ATP-reformen, dels på högre pensionsrättigheter grundade i ökad sysselsättning. Äldre pensionärer ersattes successivt av senare pensionärsårgångar som hade full ATP och ett längre arbetsmarknadsdeltagande.

Andelen *välbeställda* (>150 procent av socialbidragsnormen) har ökat kraftigt i alla åldrar sedan mitten av 80-talet. Ökningen kom framför allt under senare delen av 90-talet, medan den första delen innebar stagnation i de yrkesaktiva åldrarna. Även enligt denna indikator har utvecklingen varit bäst för äldre (55+), där huvudfaktorn är ökade pensionsrättigheter, via full ATP och ökad livsarbets-tid. Beräkningarna

Rapporter om *ekonomisk kris i hushållet* (svårigheter att betala mat, hyra, räkningar) är vanligare bland yngre i de åldrar då man ska etablera sig på arbetsmarknaden, vid familjebildning och bosättning,

och försörjningsbörd för barn. Under och även efter 90-talskrisen rapporterade alltfler uttalade betalningsproblem (man sökte socialbidrag eller lånade till löpande utgifter, eller betalade inte hyran etc.). Det var mycket ovanligt att sådana problem rapporterades av äldre (55+). Dessa data bygger på intervjudata som naturligtvis påverkas av förväntningar och anspråksnivå, och som präglas av anpassning till förutsebara inkomster.

Dessa resultat gäller *pensionärskollektivets inkomstsituation* vid olika tidpunkter, beräknad via upprepade tvärsnitt under de senaste 20 åren. En annan frågeställning, som inte framkommer i tvärsnittsberäkningarna är emellertid hur enskilda pensionärsers inkomstsituation har

utvecklas under åren som pensionär (longitudinell analys). I de flesta fall drabbas äldre av två stora nedskärningar av inkomststandarden. Vid pensioneringen sker en markant nedtrappning av inkomsterna. Det kan bli ytterligare en stor minskning av den disponibla inkomsten när partnern avlider och samboendets stordriftsfördelar bortfaller (man får betala hyran, bilen osv. på en inkomst). Under pensionärstiden kan vidare pensioner, bidrag, avgifter och skatter förändras. Longitudinell analys ger delvis en annan bild av äldres inkomstutveckling (se detaljer i detta kapitel, samt kapitel 7 och 8).

ÖVERSIKTSTABELL 1: EKONOMISKA FÖRHÅLLANDEN

"Nuläget" i procent, och utvecklingen, i procentenheter, sedan början av 1980-talet. Jämförelseår för respektive indikator anges i fotnoter

		Saknar mindre kontantmarginal (14 000 kr) ¹		Fått arv eller gåvor under det senaste året ²		Svårigheter att klara löpande utgifter ³	
1	Samtliga 20-84 år	12,2	+1,3	18,9	+9,2 *	13,2	+4,3 *
2	Kvinnor 20-84 år	14,3	+2,5	19,6	+9,5 *	13,9	+5,7 *
3	Män 20-84 år	10,0	+0,1	18,1	+8,9 *	12,5	+2,9 *
4	Samtliga 20-64 år	12,9	+2,0	20,1	+9,3 *	15,8	+4,8 *
5	Kvinnor 20-64 år	15,0	+3,4	21,1	+9,6 *	16,7	+6,3 *
6	Män 20-64 år	10,8	+0,8	19,2	+9,0 *	14,9	+3,3 *
7	Samtliga 65-84 år	9,4	-1,6	13,8	+8,3 *	3,0	+1,8 *
8	Kvinnor 65-84 år	11,7	-0,6	14,4	+8,5 *	3,8	+2,9 *
9	Män 65-84 år	6,6	-2,7 *	13,1	+8,1 *	1,9	+0,4
10	Samtliga 55+ år	9,7	-0,5	19,5	..	4,5	+2,7 *
11	Kvinnor 55+ år	12,1	+0,3	20,3	..	5,1	+3,6 *
12	Män 55+ år	7,1	-1,3	18,6	..	3,9	+1,6 *
13	Samtliga 55+ m. pension	11,3	..	14,8	..	4,3	..
14	Kvinnor 55+ m. pension	13,7	..	15,7	..	4,8	..
15	Män 55+ m. pension	8,2	..	13,6	..	3,5	..
ÅLDER							
16	Samtliga 20-29 år	15,9	-0,7	14,9	+8,4 *	23,7	+2,1
17	30-44 år	13,7	+5,3 *	16,5	+5,2 *	18,4	+7,7 *
18	45-54 år	12,2	+2,6	23,2	+8,8 *	13,5	+7,2 *
19	55-64 år	9,3	+0,6	27,9	+15,9 *	6,6	+3,9 *
20	65-74 år	8,6	-0,7	17,0	+10,9 *	3,0	+2,1 *
21	75-84 år	10,5	-3,3 *	9,5	+5,1 *	2,9	+1,5 *
22	85+ år	15,0	-0,1	7,0	..	2,9	+1,9
KÖN OCH ÅLDER							
23	Kvinnor 20-29 år	17,9	+0,0	14,5	+7,2 *	25,0	+3,5
24	30-44 år	16,5	+7,8 *	17,7	+5,6 *	20,0	+10,6 *
25	45-54 år	13,9	+3,8	23,6	+9,5 *	13,7	+7,2 *
26	55-64 år	11,2	+0,9	30,2	+17,0 *	7,0	+5,0 *
27	65-74 år	10,2	+0,2	18,6	+12,1 *	4,0	+3,5 *
28	75-84 år	13,5	-2,0	9,3	+4,3 *	3,6	+2,2 *
29	85+ år	19,1	+2,9	8,6	..	3,6	+2,7
30	Män 20-29 år	14,0	-1,2	15,2	+9,5 *	22,4	+0,9
31	30-44 år	11,0	+2,8	15,4	+4,8	16,9	+4,9 *
32	45-54 år	10,5	+1,4	22,7	+8,0	13,2	+7,2 *
33	55-64 år	7,5	+0,5	25,7	+15,0 *	6,2	+2,8 *
34	65-74 år	6,9	-1,4	15,3	+9,7 *	1,9	+0,5
35	75-84 år	6,3	-5,1 *	9,8	+6,1	1,9	+0,4
36	85+ år	7,1	-5,4	3,7	..	1,7	+0,3

* anger att förändringen är "statistiskt säker" (signifikant)

	Ekonomisk kris ⁴			Fattiga (under socialbidragsnormen) ⁵		Antal i befolkningen (1000-tal) ⁶	Antal intervjuer 2002-04 ⁷	Antal intervjuer 2002-03 ⁷
1	7,7	+2,9	*	7,3	-2,7	6 546	16 522	11 290
2	8,1	+4,0	*	8,2	-4,0	3 297	8 497	5 843
3	7,2	+1,9	*	6,4	-1,2	3 249	8 025	5 447
4	9,3	+3,4	*	6,7	+0,7	5 210	12 554	8 417
5	10,0	+4,7	*	6,8	+0,3	2 561	6 337	4 287
6	8,6	+2,1		6,6	+1,1	2 648	6 217	4 130
7	1,1	+0,8	*	9,5	-13,6	1 337	3 968	2 873
8	1,3	+1,1	*	12,7	-16,4	736	2 160	1 556
9	0,9	+0,3		5,6	-9,8	601	1 808	1 317
10	1,8	+1,0	*	8,5	-9,1	2 692	7 545	5 374
11	1,8	+1,2	*	11,5	-10,9	1 439	4 084	2 952
12	1,7	+0,8	*	4,9	-6,6	1 253	3 461	2 422
13	1,6	..		11,3	..	1 032	2 871	2 048
14	1,7	..		15,0	..	544	1 507	1 083
15	1,5	..		6,3	..	488	1 364	965
ÅLDER								
16	16,5	+2,4		17,6	+12,6	1 074	2 581	1 777
17	11,2	+6,3	*	6,3	-1,2	1 808	4 369	2 864
18	6,4	+4,3	*	2,8	-1,0	1 191	2 863	1 954
19	2,7	+1,5	*	2,3	-2,7	1 136	2 741	1 822
20	1,2	+0,8		4,9	-8,9	748	2 195	1 580
21	1,0	+0,9	*	15,2	-23,5	588	1 773	1 293
22	0,5	+0,2		31,3	-36,1	219	836	679
KÖN OCH ÅLDER								
23	17,8	+3,6	*	16,5	+11,9	520	1 282	884
24	12,4	+8,9	*	7,4	-0,9	886	2 202	1 451
25	6,5	+4,9	*	2,9	-1,4	602	1 489	1 017
26	2,8	+1,7	*	2,2	-3,6	553	1 364	935
27	1,2	+1,0		6,3	-12,4	393	1 134	811
28	1,4	+1,3	*	19,9	-25,6	343	1 026	745
29	0,2	+0,3		38,4	-32,3	150	560	461
30	15,2	+1,3		18,7	+13,2	554	1 299	893
31	9,9	+3,9	*	5,2	-1,4	922	2 167	1 413
32	6,4	+3,7	*	2,6	-0,5	588	1 374	937
33	2,5	+1,2	*	2,5	-1,7	584	1 377	887
34	1,1	+0,5		3,2	-4,5	355	1 061	769
35	0,5	+0,4		8,8	-20,0	246	747	548
36	1,2	-0,2		15,9	-43,5	69	276	218

ÖVERSIKTSTABELL 1: EKONOMISKA FÖRHÅLLANDEN (forts.)

"Nuläget" i procent, och utvecklingen, i procentenheter, sedan början av 1980-talet. Jämförelseår för respektive indikator anges i fotnoter

			Saknar mindre kontantmarginal (14 000 kr) ¹	Fått arv eller gåvor under det senaste året ²	Svårigheter att klara löpande utgifter ³
FAMILJEFÖRHÅLLANDEN					
Ensamstående					
37	Kvinnor	30-54 år	32,2 +12,3 *	20,5 +9,6 *	37,3 +17,4 *
38		55-64 år	23,0 +6,3 *	31,5 +16,8	15,8 +12,0 *
39		65-74 år	18,0 +6,0 *	20,7 +12,3	8,1 +7,1 *
40		75-84 år	17,8 +0,8	9,3 +3,3 *	4,9 +3,6 *
41		85+ år	20,4 +2,3	9,2 ..	3,9 +3,0
42		55-84 år	19,5 +4,0 *	19,6 +10,9 *	9,3 +7,1 *
43	Samtliga kvinnor	20-84 år	24,2 +6,1 *	18,7 +9,9 *	22,9 +11,6 *
44	Män	30-54 år	18,3 +0,4	17,2 +4,6	23,0 +7,7 *
45		55-64 år	17,1 +2,3	23,1 +7,7	13,1 +4,0
46		65-74 år	12,4 -4,9	12,9 +7,8 *	5,2 +1,3
47		75-84 år	10,8 -7,6 *	9,9 +6,9	1,9 +0,5
48		85+ år	11,9 -1,2	3,0 ..	3,3 +0,8
49		55-84 år	14,1 -2,9	16,7 +8,6	8,0 +2,6
50	Samtliga män	20-84 år	16,6 -0,8	16,2 +7,5 *	19,4 +4,6 *
51	Båda könen	30-54 år	24,8 +5,8	18,7 +7,0 *	29,7 +12,1 *
52		55-64 år	20,4 +4,6	27,8 +12,8	14,6 +8,5 *
53		65-74 år	16,1 +2,3	18,1 +10,7 *	7,1 +5,2 *
54		75-84 år	16,0 -1,4	9,4 +4,2 *	4,1 +2,8 *
55		85+ år	18,5 +1,6	7,8 ..	3,8 +2,5
56		55-84 år	17,6 +1,7	18,6 +10,1 *	8,8 +5,6 *
57	Samtliga	20-84 år	20,6 +2,7	17,5 +8,8 *	21,3 +8,2 *
Sammanboende					
58	Kvinnor	30-54 år	10,1 +3,0	19,9 +6,8 *	11,2 +5,0 *
59		55-64 år	6,2 -1,5	29,7 +16,8 *	3,3 +2,1 *
60		65-74 år	5,3 -2,8 *	17,2 +12,4 *	1,5 +1,4
61		75-84 år	5,8 -5,1	9,4 +6,8	1,1 +0,2
62		85+ år	7,0 +8,6	3,1 ..	0,0 +0,0
63		55-84 år	5,9 -2,4 *	22,5 +14,1 *	2,4 +1,5 *
64	Samtliga kvinnor	20-84 år	9,1 +0,3	20,1 +9,3 *	9,2 +2,6
65	Män	30-54 år	8,1 +1,4	18,7 +6,9 *	12,7 +3,6
66		55-64 år	4,8 -0,1	26,5 +17,1 *	4,2 +2,5 *
67		65-74 år	5,3 -0,1	16,0 +10,2 *	1,0 +0,3
68		75-84 år	4,1 -2,9 *	9,8 +5,7	1,9 +0,5
69		85+ år	2,1 -9,7	4,5 ..	0,0 +0,0
70		55-84 år	4,8 -0,6	20,2 +13,1 *	2,8 +1,4 *
71	Samtliga män	20-84 år	6,9 +0,0	19,0 +9,6 *	9,3 +1,7
72	Båda könen	30-54 år	9,1 +2,3	19,4 +6,9 *	11,9 +4,3 *
73		55-64 år	5,5 -0,8	28,0 +16,9 *	3,8 +2,3 *
74		65-74 år	5,3 -1,3	16,6 +11,2 *	1,2 +0,8
75		75-84 år	4,8 -3,5 *	9,6 +6,1 *	1,5 +0,3
76		85+ år	3,4 -4,1	4,1 ..	0,0 +0,0
77		55-84 år	5,3 -1,4	21,3 +13,6 *	2,6 +1,5 *
78	Samtliga	20-84 år	8,0 +0,2	19,6 +9,5 *	9,2 +2,1

* anger att förändringen är "statistiskt säker" (signifikant)

	Ekonomisk kris ⁴			Fattiga (under socialbidragsnormen) ⁵		Antal i befolkningen (1000-tal) ⁶	Antal intervjuer 2002-04 ⁷	Antal intervjuer 2002-03 ⁷
FAMILJEFÖRHÅLLANDEN								
Ensamstående								
37	26,2	+14,6	*	9,2	+3,7	361	869	593
38	7,2	+5,0	*	4,7	-8,4	166	387	265
39	2,6	+2,7	*	13,8	-19,0	154	449	317
40	2,1	+1,9	*	29,3	-27,4	224	674	497
41	0,2	+0,3		41,7	-33,2	138	508	419
42	3,9	+3,1	*	17,5	-20,4	544	1 510	1 079
43	15,3	+7,9	*	17,1	-6,9	1 158	3 001	2 112
44	16,1	+5,0	*	8,9	+4,6	416	936	624
45	7,2	+1,2		7,2	-4,9	132	292	193
46	3,1	+1,5		9,5	-12,5	81	232	178
47	1,0	+0,4		18,6	-42,9	83	258	185
48	2,3	-0,1		26,3	-54,8	38	136	110
49	4,4	+1,3		11,2	-19,9	295	782	556
50	13,3	+2,9	*	14,6	-0,6	1 059	2 537	1 741
51	20,8	+9,4	*	9,1	+4,2	777	1 805	1 217
52	7,2	+3,4	*	5,8	-7,0	297	679	458
53	2,8	+2,3	*	12,4	-17,3	235	681	495
54	1,8	+1,5	*	26,4	-31,5	307	932	682
55	0,7	+0,2		38,4	-38,2	175	644	529
56	4,1	+2,5	*	15,4	-20,4	840	2 292	1 635
57	14,4	+5,5	*	16,0	-4,3	2 217	5 538	3 853
Sammanboende								
58	4,8	+3,7	*	4,4	-3,5	1 127	2 822	1 875
59	0,9	+0,4		1,1	-1,9	387	977	670
60	0,3	+0,0		1,4	-3,7	238	685	494
61	0,2	+0,3		2,1	-8,6	119	352	248
62	0,0	+0,0	*	0,0	-23,7	12	52	42
63	0,6	+0,2		1,3	-3,4	744	2 014	1 412
64	4,3	+1,8		3,5	-2,8	2 139	5 496	3 731
65	5,7	+2,1		2,3	-4,0	1 094	2 605	1 726
66	1,2	+1,2	*	1,1	-0,7	452	1 085	694
67	0,6	+0,3		1,4	-0,9	274	829	591
68	0,3	+0,4		3,8	-4,1	163	489	363
69	0,0	+0,0	*	3,6	-16,0	32	140	108
70	0,8	+0,8	*	1,7	-1,4	889	2 403	1 648
71	4,4	+1,0		2,6	-2,2	2 191	5 488	3 706
72	5,3	+2,9	*	3,4	-3,7	2 222	5 427	3 601
73	1,1	+0,8		1,1	-1,3	839	2 062	1 364
74	0,4	+0,1		1,4	-2,2	513	1 514	1 085
75	0,3	+0,4		3,1	-5,9	281	841	611
76	0,0	+0,0	*	2,7	-18,6	44	192	150
77	0,7	+0,5		1,5	-2,3	1 633	4 417	3 060
78	4,4	+1,4		3,0	-2,5	4 329	10 984	7 437

ÖVERSIKTSTABELL 1: EKONOMISKA FÖRHÅLLANDEN (forts.)

"Nuläget" i procent, och utvecklingen, i procentenheter, sedan början av 1980-talet. Jämförelseår för respektive indikator anges i fotnoter

			Saknar mindre kontantmarginal (14 000 kr) ¹		Fått arv eller gåvor under det senaste året ²		Svårigheter att klara löpande utgifter ³	
SOCIOEKONOMISK GRUPP								
Arbetare								
79	Kvinnor	30-54 år	25,9	+10,7 *	14,7	+5,8 *	22,4	+11,8 *
80		55-64 år	17,5	+5,6 *	24,1	+14,8 *	8,5	+7,1 *
81		65-74 år	16,0	+4,5	15,1	+9,5 *	4,5	+3,5
82		75-84 år	16,8	-1,7	6,0	+1,9	3,5	+3,4 *
83		85+ år	22,5	+5,7	8,8	..	5,7	+5,8
84		55-84 år	16,8	+3,8	15,9	+9,4 *	5,7	+4,5 *
85	Samtliga kvinnor	20-84 år	21,6	+5,9 *	14,5	+7,5 *	15,7	+6,2 *
86	Män	30-54 år	17,7	+2,9	12,3	+3,0	19,6	+8,0 *
87		55-64 år	15,2	+3,6	21,1	+12,2 *	7,1	+3,7 *
88		65-74 år	12,0	-0,3	12,9	+10,5 *	2,4	+0,9
89		75-84 år	9,6	-6,3 *	10,6	+8,8 *	1,7	+0,1
90		85+ år	12,9	-8,3	5,6	..	3,0	-0,6
91		55-84 år	12,9	+0,1	16,0	+11,2 *	4,4	+2,0
92	Samtliga män	20-84 år	15,7	+1,1	13,6	+7,2 *	14,7	+3,9 *
93	Båda könen	30-54 år	21,6	+6,5 *	13,4	+4,4	20,9	+9,8 *
94		55-64 år	16,3	+4,6	22,6	+13,5 *	7,8	+5,5 *
95		65-74 år	14,2	+2,3	14,2	+9,9 *	3,5	+2,4
96		75-84 år	14,0	-2,8	7,8	+4,7 *	2,9	+2,2 *
97		85+ år	19,9	+1,3	7,9	..	5,0	+3,8
98		55-84 år	15,0	+2,2	15,9	+10,2 *	5,1	+3,4 *
99	Samtliga	20-84 år	18,7	+3,4	14,0	+7,3 *	15,2	+5,0 *
Lägre tjänstemän								
100	Kvinnor	30-54 år	12,1	+7,9 *	18,1	+7,2	16,5	+10,9 *
101		55-64 år	8,4	+1,9	32,2	+14,9	5,2	+3,0
102		65-74 år	6,0	+3,2	23,4	+17,3 *	3,0	+3,6
103		75-84 år	9,9	-2,0	11,1	+3,7	3,7	+3,1
104		85+ år	8,5	-13,0	14,3	..	1,3	-1,4
105		55-84 år	7,9	+1,3	23,8	+12,1 *	4,1	+2,8 *
106	Samtliga kvinnor	20-84 år	10,2	+3,4	20,5	+10,0 *	10,8	+3,8 *
107	Män	30-54 år	10,7	+4,1	17,3	+6,9	17,1	+11,7 *
108		55-64 år	3,8	+4,4	25,6	+18,3	6,2	+6,2 *
109		65-74 år	5,1	+1,8	16,6	+9,4	0,0	+2,3
110		75-84 år	5,8	-3,2	3,3	-3,6	6,9	+2,9
111		55-84 år	4,7	+2,7	17,9	+10,5	4,4	+4,2 *
112	Samtliga män	20-84 år	7,9	+3,2	16,9	+8,0 *	12,0	+7,2 *
113	Båda könen	30-54 år	11,6	+6,5 *	17,8	+7,1	16,7	+11,1 *
114		55-64 år	6,9	+3,0	29,9	+16,6 *	5,6	+4,2 *
115		65-74 år	5,7	+3,3	21,4	+14,6 *	2,1	+3,6 *
116		75-84 år	8,7	-2,4	8,9	+1,8	4,6	+3,1
117		85+ år	8,9	-8,1	9,5	..	0,9	-1,6
118		55-84 år	6,9	+2,1	22,0	+11,9 *	4,2	+3,4 *
119	Samtliga	20-84 år	9,4	+3,3	19,2	+9,2 *	11,2	+4,9 *

* anger att förändringen är "statistiskt säker" (signifikant)

	Ekonomisk kris ⁴			Fattiga (under socialbidragsnormen) ⁵		Antal i befolkningen (1000-tal) ⁶	Antal intervjuer 2002-04 ⁷	Antal intervjuer 2002-03 ⁷
SOCIOEKONOMISK GRUPP								
Arbetare								
79	13,8	+9,6	*	6,3	-1,5	503	1 260	841
80	3,4	+2,3		3,0	-2,3	202	500	354
81	1,1	+1,2		7,4	-6,3	177	509	371
82	1,6	+1,5	*	24,8	-17,4	174	519	375
83	0,4	+0,6		37,4	-39,6	81	299	243
84	2,1	+1,5	*	11,3	-4,9	553	1 528	1 100
85	9,4	+4,2	*	9,5	-1,6	1 242	3 254	2 254
86	11,4	+4,7	*	5,4	-1,2	559	1 314	880
87	2,8	+1,6		2,7	-1,6	205	483	307
88	1,5	+0,9		3,9	-3,0	145	428	312
89	0,8	+0,8		9,1	-22,6	107	323	235
90	3,0	+0,2		13,3	-49,6	29	115	92
91	2,0	+1,1		4,6	-6,8	456	1 234	854
92	8,9	+2,1	*	6,5	-1,4	1 257	3 120	2 130
93	12,5	+7,0	*	5,8	-1,3	1 062	2 574	1 721
94	3,1	+2,0	*	2,9	-2,0	406	983	661
95	1,3	+1,1		5,8	-4,9	322	937	683
96	1,3	+1,3	*	18,9	-18,1	281	842	610
97	1,1	+0,2		31,1	-41,0	109	414	335
98	2,0	+1,4	*	8,3	-5,7	1 009	2 762	1 954
99	9,1	+3,2	*	8,0	-1,5	2 500	6 374	4 384
Lägre tjänstemän								
100	9,5	+9,1	*	5,0	-0,1	232	568	378
101	2,4	+2,9	*	0,8	+1,3	118	292	196
102	0,9	+0,5		4,0	-0,7	97	279	197
103	1,3	+1,1		8,9	-17,6	75	221	159
104	0,0	+0,0	*	27,9	-16,7	20	79	66
105	1,6	+1,6	*	4,0	-1,6	290	792	552
106	6,0	+3,2	*	4,4	+0,1	575	1 489	1 023
107	9,0	+7,4	*	2,5	-3,9	136	318	203
108	2,1	+2,2		1,4	+0,3	59	138	94
109	0,0	+1,5		1,4	+1,1	42	125	89
110	1,3	+1,2		4,2	-0,4	32	95	67
111	1,2	+1,6		2,0	+1,1	133	358	250
112	5,8	+3,6		3,6	-0,8	319	790	534
113	9,3	+8,5	*	4,1	-1,4	368	886	581
114	2,3	+2,6	*	1,0	+0,9	177	430	290
115	0,7	+0,9		3,2	+0,4	139	404	286
116	1,3	+1,2		7,5	-12,0	106	316	226
117	0,0	+0,0	*	24,4	-22,2	30	118	96
118	1,5	+1,6	*	3,4	-0,4	423	1 150	802
119	5,9	+3,3	*	4,1	-0,2	893	2 279	1 557

ÖVERSIKTSTABELL 1: EKONOMISKA FÖRHÅLLANDEN (forts.)

"Nuläget" i procent, och utvecklingen, i procentenheter, sedan början av 1980-talet. Jämförelseår för respektive indikator anges i fotnoter

		Saknar mindre kontantmarginal (14 000 kr) ¹		Fått arv eller gåvor under det senaste året ²		Svårigheter att klara löpande utgifter ³		
Tjänstemän på hög- eller mellannivå								
120	Kvinnor	30-54 år	5,8	+2,6	27,1	+7,4	10,4	+3,9
121		55-64 år	5,0	+0,5	36,4	+16,2 *	5,2	+6,2 *
122		65-74 år	3,3	-0,3	17,7	+8,5	3,5	+2,4
123		75-84 år	10,0	+3,8	16,1	+10,2	2,6	+1,7
124		85+ år	14,3	+4,5	10,1	..	0,0	+0,0 *
125		55-84 år	5,3	+0,9	28,3	+14,6 *	4,3	+4,3 *
126	Samtliga kvinnor	20-84 år	5,6	+0,8	27,1	+9,7 *	8,7	+3,1 *
Män								
127		30-54 år	3,5	+1,0	23,4	+8,0	9,2	+1,6
128		55-64 år	2,7	-0,3	29,1	+13,5	3,8	+1,1
129		65-74 år	0,6	+0,1	22,8	+13,8	0,2	+0,8
130		75-84 år	0,8	-2,3	11,0	+2,3	0,0	-0,8
131		85+ år	1,2	+1,3	5,9	..	2,1	+3,6
132		55-84 år	1,8	-0,5	24,3	+12,0 *	2,2	+0,6
133	Samtliga män	20-84 år	3,2	+0,5	23,4	+9,8 *	7,1	+0,1
Båda könen								
134		30-54 år	4,7	+1,9	25,3	+7,9 *	9,8	+2,7 *
135		55-64 år	3,8	+0,2	32,5	+15,3 *	4,4	+3,2 *
136		65-74 år	1,8	+0,0	20,5	+11,4 *	1,7	+1,6
137		75-84 år	4,9	+0,3	13,2	+5,9	1,2	+0,4
138		85+ år	8,2	+1,6	8,1	..	1,0	+1,5
139		55-84 år	3,4	+0,2	26,1	+13,3 *	3,2	+2,3 *
140	Samtliga	20-84 år	4,4	+0,8	25,2	+9,9 *	7,9	+1,6
Jordbrukare								
141	Kvinnor	30-64 år	8,2	+1,7	33,3	+17,8	9,6	+8,4 *
142		65-84 år	7,5	-2,4	12,0	+9,4	3,2	+2,3
143	Båda könen	20-84 år	7,5	-0,8	19,5	+12,7 *	5,6	+2,9
Övriga företagare								
144	Båda könen	30-54 år	5,6	+2,2	21,0	+9,6 *	15,0	+3,4
145		55-64 år	5,0	-3,9	25,7	+12,6 *	9,3	+0,2
146		65-74 år	7,5	-1,5	12,9	+0,1	6,1	+2,6
147		75-84 år	11,2	+0,7	9,9	+5,3	3,2	-0,5
148		85+ år	10,8	+5,7	0,0	..	1,5	-2,7
149		55-84 år	6,8	-2,5	18,9	+8,3	7,3	+1,4
150	Samtliga	20-84 år	6,7	+0,3	19,9	+8,6 *	12,5	+2,2
HÄLSOPROBLEM								
Utan hälsoproblem								
151	Kvinnor	55-69 år	5,9	..	31,3	..	3,7	..
152	Kvinnor	70+ år	7,8	..	12,1	..	1,7	..
153	Män	55-69 år	3,7	..	27,1	..	2,7	..
154	Män	70+ år	3,6	..	11,4	..	1,4	..
Med hälsoproblem								
155	Kvinnor	55-69 år	17,0	..	23,2	..	9,1	..
156	Kvinnor	70+ år	16,5	..	10,6	..	4,7	..
157	Män	55-69 år	13,8	..	16,7	..	9,8	..
158	Män	70+ år	9,8	..	9,1	..	2,1	..
Personer som får någon form av äldreomsorg								
159	Kvinnor	55-69 år	23,6	..	20,5	..	13,0	..
160	Kvinnor	70+ år	21,1	..	8,7	..	6,3	..
161	Män	55-69 år	28,6	..	12,2	..	23,2	..
162	Män	70+ år	13,1	..	4,7	..	0,8	..
Otillfredsställt hjälpbehov								
163	Samtliga	70+ år	17,5	..	12,6	..	6,1	..

* anger att förändringen är "statistiskt säker" (signifikant)

	Ekonomisk kris ⁴		Fattiga (under socialbidragsnormen) ⁵		Antal i befolkningen (1000-tal) ⁶	Antal intervjuer 2002-04 ⁷	Antal intervjuer 2002-03 ⁷
Tjänstemän på hög- eller mellannivå							
120	4,4	+2,3	2,4	-1,6	600	1 477	998
121	1,6	+1,7 *	0,7	-0,3	191	470	319
122	1,2	+0,9	2,3	-4,4 *	89	262	180
123	0,5	+0,5	6,3	-12,0 *	54	160	111
124	0,0	+0,0 *	20,3	-14,3	19	72	60
125	1,3	+1,2 *	2,0	-4,0 *	335	892	610
126	3,9	+1,4	2,4	-2,3 *	1 047	2 640	1 801
127	4,6	+1,9 *	1,8	-1,4	577	1 348	898
128	1,7	+1,0	1,3	+1,3 *	222	520	333
129	0,2	+0,7	1,1	-0,1	110	334	241
130	0,0	-0,1	2,3	-6,6 *	67	208	160
131	0,0	+0,0 *	2,6	-18,1	16	65	55
132	1,0	+0,7	1,4	-0,3	398	1 062	734
133	3,7	+0,8	2,2	-1,0	1 071	2 626	1 780
134	4,5	+2,1 *	2,1	-1,4	1 178	2 825	1 896
135	1,7	+1,3 *	1,0	+0,7	413	990	652
136	0,7	+0,8	1,6	-1,8	199	596	421
137	0,2	+0,2	4,1	-8,7 *	121	368	271
138	0,0	+0,0 *	12,3	-17,5	35	137	115
139	1,2	+0,9 *	1,7	-1,6 *	733	1 954	1 344
140	3,8	+1,1 *	2,3	-1,5 *	2 118	5 266	3 581
Jordbrukare							
141	1,5	+0,1	42,2	+1,4	28	71	47
142	0,0	+0,3	34,5	-14,7 *	65	192	139
143	0,5	-0,2	35,4	-11,6	95	268	191
Övriga företagare							
144	4,7	+0,7	32,5	+15,6	237	566	354
145	3,8	-0,7	6,7	-15,6 *	107	260	171
146	2,6	-0,2	8,4	-4,8	54	162	121
147	2,4	+0,3	14,9	-16,2 *	38	119	91
148	0,0	+0,0 *	40,6	-36,7	19	68	52
149	3,2	-0,1	10,7	-10,4 *	200	541	383
150	4,9	+0,4	12,9	-8,9 *	464	1 170	778
HÄLSOPROBLEM							
Utan hälsoproblem							
151	1,1	..	1,5	..	418	1 083	756
152	0,5	..	13,1	..	197	585	425
153	1,4	..	1,8	..	499	1 261	844
154	0,2	..	5,4	..	214	658	489
Med hälsoproblem							
155	4,4	..	4,3	..	343	883	604
156	1,1	..	24,1	..	481	1 533	1 167
157	3,9	..	3,9	..	282	709	471
158	1,1	..	10,4	..	258	833	618
Personer som får någon form av äldreomsorg							
159	8,6	..	8,0	..	71	183	126
160	1,6	..	30,0	..	243	824	668
161	10,4	..	9,5	..	35	90	51
162	0,0	..	14,4	..	105	361	290
Otillfredsställt hjälpbehov							
163	0,8	..	18,3	..	48	156	116

INFORMATION TILL TABELLERNAS PÅ FÖREGÅENDE SIDOR:**1) Saknar mindre kontantmarginal: 14 000 kr.**

Definition: Svarat ”nej” på frågan: Om Du plötsligt skulle hamna i en oförutsedd situation, där Du på en vecka måste skaffa fram 14 000 kronor, skulle Du klara det?”. Beloppet är indexerat mellan olika år.

”Nulägesbeskrivning”: År 2002-2004.

Trend: Följande år ingår: 1980-2004.

Differens (då åldersklassen 85+ ingår) Jämförelse mellan perioden 1988-89 och 2002-2004.

2) Fått arv eller gåvor under det senaste året.

Definition: Har under de senaste tio åren fått ett eller flera arv eller gåvor på sammanlagt minst 40 000 kronor eller motsvarande värde.

”Nulägesbeskrivning”: År 2002-2003.

Trend: Följande år ingår: 1986-1987; 1994-1995; 2002-2003.

3) Svårigheter att klara löpande utgifter.

Definition: Svarat ”ja” på frågan ”Har det under de senaste 12 månaderna hänt att Du haft svårigheter med att klara de löpande utgifterna för mat, hyra, räkningar m.m.?”.

”Nulägesbeskrivning”: År 2002-2004.

Trend: Följande år ingår: 1980-2083; 1986-1998; 2000-2004.

Differens (då åldersklassen 85+ ingår) Jämförelse mellan perioden 1988-89 och 2002-2004.

4) Ekonomisk kris.

Definition: Har dels svarat ”ja” på frågan om svårigheter att klara de löpande utgifterna (se not 3 ovan), dels sagt att man varit tvungna att låna från släkt eller vänner för att klara matkontot eller för att betala hyran i tid *och/eller* begärt socialhjälp för detta *och/eller* låtit bli att betala hyran i tid.

”Nulägesbeskrivning”: År 2002-2003.

Trend: Följande år ingår: 1980-1983; 1986-1998; 2000-2003.

Differens (då åldersklassen 85+ ingår) Jämförelse mellan perioden 1988-89 och 2002-2003.

5) Fattiga (under socialbidragsnormen).

Definition: Personer vars disponibla inkomster (arbetsinkomster, kapitalinkomster samt bidrag, minus direkta inkomstskatter) ligger under den aktuella socialbidragsnormen.

”Nulägesbeskrivning”: År 2002-2004.

Trend: Följande år ingår: 1983-2000; 2002-2004.

Differens (då åldersklassen 85+ ingår) Jämförelse mellan perioden 1988-89 och 2002-2004.

6) Antal i befolkningen: I denna tabell redovisas befolkningsgenomsnittet inom resp. grupp för åren 2002-2004.

7) Antal intervjuer: I dessa kolumner redovisas det totala antalet intervjuer i resp. befolkningsgrupper för perioderna 2002-2003 resp. 2002-2004. (Se vilken kolumn som är tillämplig under resp. fotnot)